25.07.96

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1996 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА ● ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ ● СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

12 июл, № 28 (3365)

Одил ЁҚУБОВ,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

МУБОРАК САФАР

Шу кунларда матбуот саҳифаларида, шунингдек, радио ва телевидение орқали зиёлилардан тортиб то оддий меҳнаткашларгача ҳурматли Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг Италия, хусусан, Америкага қилган сафари ҳақида фикр билдирмоқдалар.

Аслида, Президентимизга йўлланган бу хатлар, телеграммаларнинг барчаси чуқур ифтихор ва ғурур туйғуси билан суғорилган. Ва бу бежиз эмас. Халқимиз Ислом Абдуғаниевич Каримовни ўзининг Президенти қилиб сайлабдики, юртбошимиз миллат манфаатлари йўлида ўнлаб мамлакатларни айланиб чиқаётир. Хорижий давлат раҳбарларидан ташқари энг бой сармоядорлар, ишбилармонлар, тадбиркорлар, банкирлар ва бошқа атоқли арбоблар билан мунтасил учрашиб келмоқда.

Мақсад — олийжаноб. Ўзбекистон иқтисодини кўтариш, унинг бойлигига бойлик қўшиш ва охир пировардида халқимиз ҳаётини яхшилаш, фаровонликни оширишдан иборат. Бу сафарларнинг моҳиятини тушунганим ҳолда мен Америкага қилинган мана шу кейинги сафарнинг аҳамиятини алоҳида бир ифтихор билан таъкидлаб ўтишни истардим. Собиқ Иттифоқ даврида биз бу мамлакатни қанчалик қоралаган бўлмайлик, барибир дилимизда Американинг жаҳон иқтисоди ва жаҳон сиёсатида асрлар давомида тутган мавқеини албатта тушунар эдик. Ҳатто Американи фақат қоралаш билан шуғулланиб келган ўша давр сиёсатдонлари ҳам дилида унинг бутун қудрати, бойлиги, ҳарбий салоҳияти, мавқеини ҳисобга олишга мажбур эди.

Шундай бир буюк мамлакатнинг бизнинг давлатимиз раҳбарини очиқ чеҳра билан, ҳатто айтиш мумкинки, қучоқ очиб қарши олиши, албатта, бутун халқимизни қувонтирмаслиги мумкин эмасди.

Айниқса, Америка Қўшма Штатлари Президенти Билл Клинтоннинг Президентимизга кўрсатган илтифоти, ҳурмати, самимий суҳбати ва бу суҳбатларда Ислом Каримовнинг ўзини ўзбек халқига муносиб бир салобат билан эркин тутиши қалбимизда чуқур ифтихор уйғотди.

Американинг бошқа давлат арбоблари, шунингдек, Италия Президенти билан бўлган суҳбатлар ҳам худди шундай катта таассурот қолдирди. Бу суҳбат ва мулоқотлар натижасида имзоланган муҳим ҳужжатлар, иқтисодий-сиёсий, ҳатто ҳарбий алоқаларни мустаҳкамлаш тўғрисида тузилган битимлар, шубҳасиз, Ўзбекистоннинг келажаги учун жуда катта имконият яратади. Шахсан, мен ўйлайманки, бу муборак сафар ҳали тарихимиз саҳифаларидан катта жой олади. Биз эса ҳозирча ана шу эришилган олий даражадаги юксак аҳдлашувлар учун ўз юртбошимизга чуқур ташаккур билдирамиз.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИНИНГ ФАРМОЙИШИ

Буюк давлат арбоби, маданият ва санъат ҳомийси Амир Темурнинг дунё тарихида тутган ўрни ҳамда темурийларнинг илм-фан, маориф ва маданият тараққиётига қўшган беқиёс ҳиссаларини тарғиб этиш, келажак авлодларни миллий қадриятларга чексиз ҳурмат ва ватанпарварлик руҳида тарбиялаш мақсадида:

1. «Ўзбеккино» давлат-акционерлик компанияси, Маданият ишлари вазирлиги, Фанлар академияси ва Халқаро Амир Темур жамғармасининг кино муассасаларида, ўқув юртларида, жумладан, темурийлар тарихи давлат музейида намойиш қилишга мўлжалланган махсус илмий-оммабоп, ҳужжатли филмлар яратиш бўйича кўрик-танлов ўтказиш тўғрисидаги таклифлари қабул қилинсин.

2. Амир Темур ва темурийлар тарихига оид илмий-оммабоп, ҳужжатли филмлар кўрик-танловининг ҳайъати 1-иловага, кўрик-танлов низоми 2-иловага мувофиқ тасдиқлансин.

3. «Ўзбеккино» давлат-акционерлик компанияси бир ҳафта муддатда тегишли вазирликлар ва ташкилотлар билан кўрик-танловни юқори даражада ўтказиш чора-тадбирларини белгиласин.

Кўрик-танлов 1996 йил 25 августда якунлансин.

4. Молия вазирлиги «Ўзбеккино» давлат-акционерлик компаниясига кўрик-танловни ўтказиш ва ғолибларни тақдирлаш мақсадида маблағ ажратсин.

5. Кўрик-танлов ва унинг якунлари оммавий ахборот воситаларида кенг ёритилсин.

6. Мазкур фармойишнинг ижросини назорат қилиш ижтимоий масалалар ва маданият бўлими зиммасига юклатилсин.

Вазирлар Маҳкамасининг Раиси
И. КАРИМОВ.

Тошкент шаҳри,
1996 йил 4 июл

Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 4 июлдаги Фармойишига 1-илова

ТЕМУРИЙЛАР ТАРИХИ ДАВЛАТ МУЗЕЙИДА НАМОЙИШ ЭТИЛАДИГАН ИЛМИЙ-ОММАБОП, ҲУЖЖАТЛИ ФИЛМЛАР КЎРИК-ТАНЛОВИ ҲАЙЪАТИНИНГ ТАРКИБИ

Юнусов Т: — «Ўзбеккино» компанияси раиси, ҳайъат раиси

Аҳмедов А. — Халқаро Марказий Осиёни тадқиқ қилиш институтининг директори

Аҳмедов Б. — Халқаро Амир Темур жамғармаси раиси, УзФА академиги

Аббосов Ш. — Режиссёр, халқ артисти

Абдуллаев Р. — Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг раиси

Акбаров Ҳ. — Филология фанлари доктори, киношунос

Бошбеков Ш. — Драматург, Давлат мукофотининг совриндори

Жўраев Т. — Уз ФА президенти

Зоҳидов П. — Санъатшунослик институти архитектура булимининг бошлиғи

Иноятов Қ. — Уз ФА тарих музейи директори

Миржалилов Т. — Ўзбекистон Рассомлар уюшмаси раиси

Орипов А. — Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг раиси, Ўзбекистон халқ шоири

Пугаченкова Г. — Уз ФА академиги

Файзиев Ҳ. — Оператор

Қўзиев Т. — Маданият ишлари вазирининг биринчи ўринбосари

Ҳабибуллаев Н. — Уз ФА тарих институтининг катта илмий ходими

Ҳакимов А. — Санъатшунослик институти директори ўринбосари.

Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 4 июлдаги Фармойишига 2-илова

ТЕМУРИЙЛАР ТАРИХИ ДАВЛАТ МУЗЕЙИ ИЛМИЙ-МАВЗУИЙ ЭКСПОЗИЦИЯСИДА НАМОЙИШ ЭТИЛАДИГАН ИЛМИЙ-ОММАБОП, ҲУЖЖАТЛИ ФИЛМЛАР КЎРИК-ТАНЛОВИ ТЎҒРИСИДАГИ НИЗОМ

Буюк давлат арбоби, маданият ва санъат ҳомийси Амир Темур ҳамда темурийларнинг дунё тарихида тутган ўрни, жаҳон цивилизацияси — Уйғониш даври маданиятига қўшган муносиб ҳиссаларини тарихий манбаалар асосида ёритиш кўрик-танловнинг асосий вазифасидир.

I. Филмларни яратишда қуйидаги мавзулар асос учун қабул қилинади:

— Амир Темурнинг марказлашган давлатга асос солишини тарихий ҳужжатлар асосида ҳаққоний бадиий тадқиқ этиш;

— ташқи сиёсий ва иқтисодий алоқаларнинг ривожланганлиги ва Буюк ипак йўлининг қайта тикланишига қўшган ҳиссасини кўрсатиш;

— илм-фан, маданият, санъат, меъморчилик ва шаҳарсозликнинг ривожланишида алоҳида хизматларини акс эттириш;

— Ўзбекистон Республикаси мустақиллиги шарофати билан Амир Темур ва темурийлар даврига янгича ёндашилаётганлиги;

— тарихий ва маданий ёдгорликларни келажак авлодга нест-нобуд қилмасдан етказишни тарғиб этиш;

— авлодларни миллий қадриятларни ардоқлаш, ватанпарварлик руҳида тарбиялаш.

II. Филмлар қуйидаги техник талабларга жавоб бериши керак:

— Жаҳон андозаларига мос бўлиши;

— олий сифатли тасмаларда сурата олиниши;

— тасвири, матни, мусиқаси, бадиий савияси юксак бўлиши;

— ҳажми 5-20 дақиқадан иборат бўлиши.

III. Қуйидаги мукофотлар таъсис этилади:

Халқаро Амир Темур жамғармаси:

биринчи мукофот учун: 80 минг сўм

Маданият ишлари вазирлиги:

иккинчи мукофот учун: 60 минг сўм

Ўзбекистон Фанлар академияси:

учинчи мукофот учун: 50 минг сўм

«Ўзбеккино» давлат - акционерлик компанияси:

рағбатлантирувчи мукофотлар:

1. Энг яхши сценарий учун — 25 минг сўм

2. Энг яхши операторлик иши учун — 25 минг сўм

3. Энг яхши режиссёрлик иши учун — 25 минг сўм

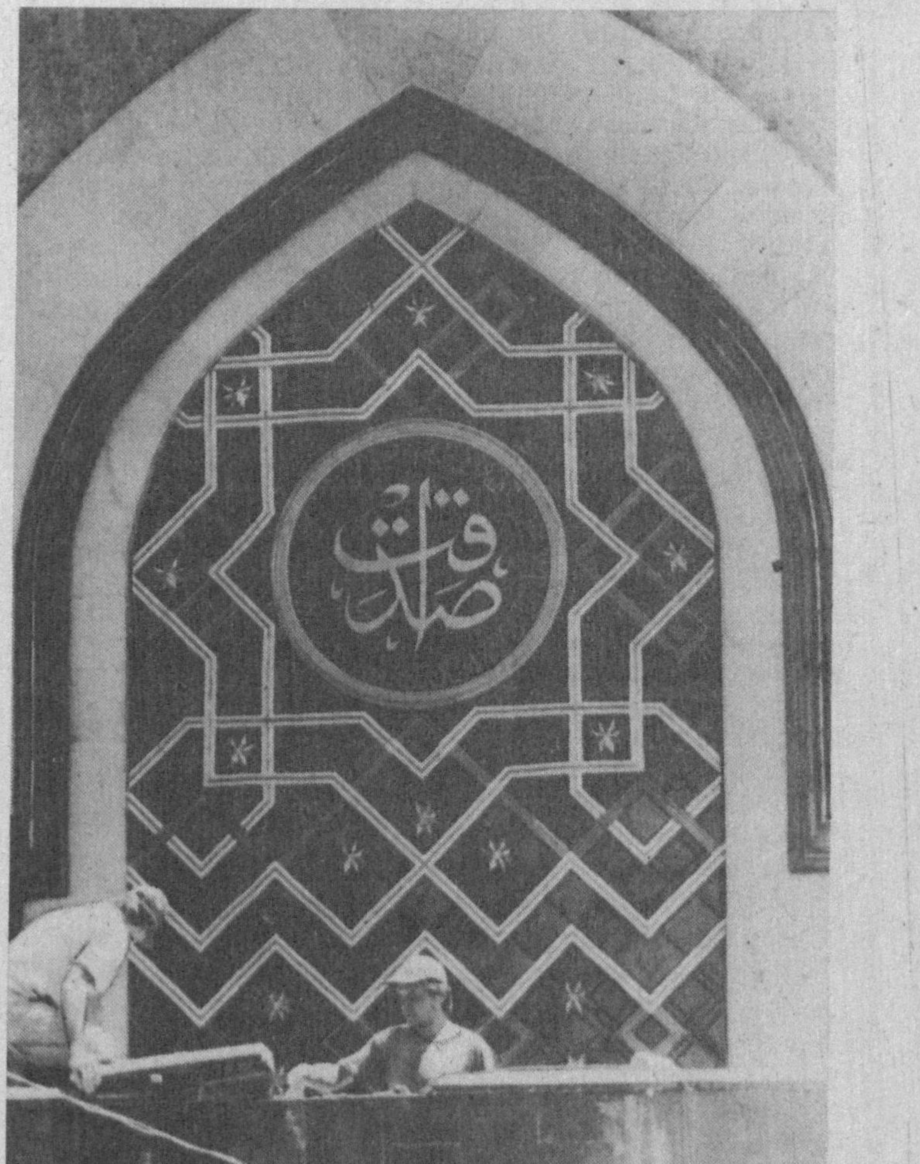

ТАБАРРУК МАСКАН

Миллий истиқлол самараси бугун барча соҳада сезилаётир. Иқтисодиёт, маданият, маърифат, хуллас, қайси тармоқни олмайлик, барчасида янгиланиш ва юксалишга дуч келамиз.

Хусусан, республикамиз шаҳар ва қишлоқларини обод қилиш борасида ҳам кенг кўламли ишлар олиб борилаётир. Айниқса, пойтахтимиз Тошкентда бу борада кўзга кўринарли ишлар қилиняпти. Биргина шу йилнинг ўзида ўнлаб маиший-маданий бинолар фойдаланишга топширилиши кўзда тутилган. Булардан энг йириги — шаҳримиз марказида қад ростлаётган Темурийлар тарихи давлат музейидир. Соҳибқирон номи билан аталувчи хиёбон қаршисида бунёд этилаётган ҳашаматли бу бино ўзининг кўлами ва қиммати билан бошқа қурилишлардан фарқ қилади. Негаки, бу жой Соҳибқирон бобомиз номи билан боғлиқ.

Умумий майдони 8247 м² бўлган бу иншоотда ҳозир иш авжида. Қурилишга Турон ҳиссадорлик жамияти (бош пудратчи) ва яна ўнлаб қурилиш ташкилотлари бош қўшишган. Айни кунларда бу ерда кўплаб қурувчилар меҳнат қилаётир. Ҳозирданоқ, барчанинг эътиборига тушган ушбу бинони қурувчилар мустақилликнинг 5 йиллик тўйига битказишни мақсад қилишган. Шубҳасиз, бу кошона пойтахтимизнинг табаррук масканларидан бири бўлиб қолади.

Шоҳида ҚАЮМОВА
С. МАҲКАМОВ олган суратлар

«АЛЛА» БИЛАН НУРАФШОН ОЛАМ

Марғилон шаҳрининг маданият ва истироҳат боғида Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг беш йиллиги ҳамда соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 660 йиллигига бағишлаб «Алла» қўшиғи ижрочиларининг учинчи анъанавий республика кўрик-танлови бўлиб ўтди. Ушбу танлов Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар республика маркази, Фарғона вилояти ҳокимлиги маданият ишлари бошқармаси, Марғилон шаҳар ҳокимлиги томонидан ташкил қилинди. Танловни ўтказишдан асосий мақсад «Алла» қўшиқларининг янада кенг оммалашувига йўл очиш, ҳар бир вилоятга хос алла услубларига сайқал бериш ҳамда бу қўшиқнинг энг яхши ижрочиларини халқимиз орасида кенг тарғиб этишдир. Ушбу танловда барча вилоятларда юқори ўринларни эгаллаган ижрочилар қатнашмоқдалар. Улар асосан икки шарт бўйича, яъни ўз вилоятларига хос бўлган ва замонавий бастакорлар томонидан яратилган «Алла» қўшиқларини ижро этиш юзасидан маҳоратларини намойиш этдилар.

Ўзбекистон халқ артисти Наби Халилов бошлиқ Раҳима Мазоҳидова, Сотиболди Абдувоҳидов, Рустам Абдуллаев, Деҳқонбой Ҳусанов, Дилором Муҳамедова, Нуриддин Аминжонов, Муҳаммаджон Қозоқбоев каби санъаткор ва мутахассислардан иборат ҳакамлар ҳайъати танлов якунларига кўра қуйидаги ижрочиларни ғолиб деб топди:

Марғилон шаҳар ҳокимлигининг иккита махсус совриниі Жиззах вилоят, Жиззах шаҳар маданият уйи бадиий жамоасига ҳамда Тошкент вилояти қўшма бадиий ҳаваскорлик жамоаси яккахони Муборак Абдураҳмоновага топширилди. Шунингдек, Андижон вилояти Хўжаобод тумани маданият уйи бадиий жамоаси, Тошкент шаҳар Миробод тумани маданият уйи «Гавҳар» халқ фолклор-этнографик ансамбли, Тошкент вилояти қўшма бадиий ҳаваскорлар жамоалари ҳам махсус совринлар билан тақдирландилар.

Олий ўринга Сирдарё вилояти Гулистон шаҳар маданият уйи бадиий ҳаваскорлик жамоаси лойиқ деб топилди.

Самарқанд вилояти Тойлоқ тумани маданият бўлими бадиий ҳаваскорлик жамоаси биринчи ўринни эгаллади. Қорақалпоғистон Республикаси бадиий ҳавакорлик жамоаси ҳамда Қашқадарё вилояти Чироқчи тумани маданият уйининг «Чироқчи чироқлари» фолклор-этнографик халқ ансамбли иккинчи ўринни олди. Учинчи ўрин эса Бухоро вилояти шаҳар маданият уйи «Моҳи ситора» фолклор-этнографик халқ ансамбли ҳамда Сурхондарё вилояти Жарқўрғон тумани маданият бўлимига қарашли бадиий ҳаваскорлик жамоасига насиб этди. Шунингдек, Хўжаобод туманидан Дилором Исмоилова, Наманган вилоятидан Қундузхон Эгамбердиева алоҳида совринлар билан тақдирландилар. «Чироқчи чироқлари» ансамблининг қатнашчиси Гули Нозимова «Энг кекса ижрочи», Жиззах вилоятидан Нигора Абдураззоқова «Энг ёш ижрочи»га аталган мукофотларга сазовор бўлдилар.

• Бундан ташқари, кўрик-танловда алоҳида эътиборга сазовор бўлган ансамбллар ва хонандалар ҳомийлар томонидан таъсис этилган турли мукофотлар билан тақдирландилар.

А. ҚАЮМОВ

ЗАРРАЛАРИ ЗАР ДИЁР

«Ўзбекистон - Ватаним маним» қўшиқ танлови якуний босқичга кириб бормоқда. Сўнгги босқич арафасида танлов ҳайъати аъзоси, композитор Дилором Омонуллаева ҳузурида бўлиб, унга бир неча савол билан мурожаат қилдик:

— Дилором, бу танлов ижодкор сифатида сизга нима берди, ўзингиз учун нималарни кашф қилдингиз?

— Аввало шуни айтмоқчиманки, ҳар бир одамнинг юрагида Ватан, унга муҳаббат туйғуси алоҳида ўрин эгаллайди. (Айниқса, ижодкорларда бу туйғу ифодаси ўзгача кечади. Уларнинг ҳар бир асарида ватан туйғуси уфуриб туради. Агар шундай бўлмас экан, у асарлар кишилар қалбига йўл тополмайди. Шу маънода ватан туйғуси ижодимнинг дастлабки паллаларидаёноқ менинг ҳамроҳим бўлиб келади.

Республикамиз мустақиллигини қўлга киритганидан буён ватан мавзуида учта асар ёздим. Дастлабкиси Бахт қомусимизнинг бир йиллигига бағишланган «Бахтномамиз таронаси» одасидир. Кейин мустақиллигимизнинг уч йиллигига «Истиқлол мадҳияси», тўрт йиллиги муносабати билан «Яшнайвер, Ўзбекистон» қўшиқларини ёздим. Ҳар учовининг муаллифи марҳум шоиримиз Зоҳиджон Обидов.

Лекин бу танловнинг қандай сеҳри бор эканки, эълон қилинган

Давоми учинчи бетда

ЯПОН КУЛОЛЛАРИ КЎРГАЗМАСИ

Ўзбекистон Давлат Санъат музейида «Замонавий япон кулолчилиги» деб номланган кўргазма намойиш этилмоқда. Ундан Япониянинг Кутани вилоятидаги таниқли кулолчилик марказига қарашли машҳур усталар асарлари ўрин олган. Япон кулолчилик санъатининг анъанавий услубларида ишланган шамдонлар, хумчалар, ликоблар, хоналарни безатиб турадиган «Хўрозча», «Шер», «Бир кема бойлик» кўринишида ишланган безаклар ва айниқса гулдонлар шаклларининг ажойиблиги ҳамда безакларининг тантанаворлиги билан томошабинларни ҳайратга солмоқда. Бу асарлар юксак маҳорат билан ишланган бўлиб, материални яхши тушунган ҳолда, оммабоп жанрларда бажарилган. Масалан, кенг тарқалган жанрлардан бири «Гуллар ва қушлар»дир.

Ушбу кўргазманинг тантанали очилишида Япониянинг Ўзбекистондаги Фавқулодда ва мухтор элчиси жаноб Укеру Магосаки иштирок этди.

Ф. АБДУРАҲИМОВА

АШЪОР БАЗМИ

Ҳар ойнинг биринчи чоршанбасида Ўзбекистон республикаси Ёзувчилари уюшмасида бўладиган шеърият шайдоларининг мушоираси кўнгилларга илоҳий ёруғлик, руҳиятнинг нозик иқлимларига марғуб насимлар бахш этади. Унда ёши ва мавқеидан қатъи назар шул дилкаш давранинг чинакам ихлосмандлари аъшор жамшидини қурадилар. Бу галги даврани шоирлар Муҳаммад Юсуф ва Салим Ашур бошқардилар. Унда эндигина қалдирғоч машқларини битаётган ҳавасманд ижодкорлар ҳам, мухлислар эътиборини қозонган таниқли шоирлар ҳам тўлқинланиб шеър ўқидилар.

Ёзувчилар уюшмасининг раиси Абдулла Орипов, моҳир таржимон Низом Комил сўзлари давра аҳлига илҳомли кайфият бахш этди.

А. БЕКМУРОДОВ

МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИДА

Республика Маданият ишлари вазирлигида мустақиллигимизнинг беш йиллигига тайёргарлик ишларининг боришига бағишланган йиғилиш бўлиб ўтди. Унда Қорақалпоғистон Республикаси, республика вилоятлари ва Тошкент шаҳри ҳокимликлари маданият ишлари бошқармалари бошлиқлари ҳамда республика театр ва концерт жамоалари мутасаддилари иштирок этдилар.

Йиғилишда вазир ўринбосари М. Абдуқундузов, мустақиллик тантаналари бош режиссёри Р.Ҳамидов, маданий-маърифий ишлар ва халқ ижодиёти бошқармаси бошлиғи Р. Хўжаевларнинг ахборотлари тингланди. Шунингдек, «Ўзбекистон-Ватаним маним» қўшиқлар кўрик-танловининг якунловчи босқичини ўтказиш билан боғлиқ бир қатор ташкилий масалалар ҳам кўриб чиқилди.

Йиғилишни республика маданият ишлари вазирининг биринчи ўринбосари Т. Қўзиев олиб борди. Кўрилган масалалар юзасидан тегишли чора-тадбирлар белгиланди.

ТАРИХДАГИ ТЕНГСИЗ ЖАНГ

ХИВАЛИКЛАРНИНГ РУСИЯ ИСТИЛОСИГА ҚАРШИ КУРАШИ

Петр I замонасидан бери Хива хонлигини қўлга киритиш нияти Русия ҳукмдорларини безовта қилиб келарди. Буни амалга ошириш учун 1873 йилнинг баҳорида генерал Кауфман қўмондонлигида кўп сонли армиянинг Хива хонлигининг тўрт томонидан босқинчилик юриши бошланди.

Русия ҳукумати Хива устига юришини режалаштирганида Хоразмнинг табиий, маънавий ва бошқа бойликларини ҳам эгаллашни мўлжаллаб, хонликка армия билан бирга турли соҳа мутахассислари, жумладан, шарқшунос Л. Кун, профессор М. Богданов, доришунос Н. Краузе, топограф Адеркас ва бошқаларни ҳам жўнатади. Армия билан Хивага келган чет элликлар қаторида Американинг «Ню-Йорк Гералд» газетаси мухбири Мак-Гахан хиваликлар билан жангларда иштирок қилди.

Сайид Муҳаммад Раҳимхон ҳазратлари урушнинг олдини олиш учун амалдорлари билан маслаҳатлашиб, тинчлик элчиси этиб душман олдига Муртазобийни юборади. У Нуротада Кауфман ҳузурида бўлиб, хоннинг илтимосини изҳор этади, бироқ Кауфман императорнинг амрини адо этмаслик мумкин эмаслигини билдириб, Хива томон юришини давом эттирди (Баёний, «Шажараи Хоразмшоҳий», Тошкент, 1991). Кейинчалик ҳам хоннинг элчилари бир неча марталаб генерал Кауфман ва генерал Верёвкин ҳузурига тинчлик таклифи билан бордилар, бироқ уларнинг бу ҳаракати рад этилади.

Шундай бир пайтда босқинчиларнинг мамлакат ичкарисига кириб келишини тўхтатиш мақсадида аҳолидан навкарлар йиғилиб, душман армияси отрядларига қарши юборилади. Муҳаммадмурод девонбеги бошчилигидаги навкарлар Амударёдан ўтиб, Учўчоқ мавзеида Кауфман аскарлари олдидан чиқдилар. Амир тўра билан Муҳаммадмирзо тўра икки минг навкар билан Ҳазорасп қалъасини қўриқлашга, Элтазар иноқ ва Бобомеҳтар олти минг навкар билан ғарбга Қўнғирот қалъасига, Иноқ эса ўз навкарлари билан Хўжайли қалъасига юборилади.

Девонбеги навкарлари апрелнинг охирларида Холота, Одамқирилган, Олтиқудуқ яқинларида, Учўчоқ мавзеи ва сардоба кўли атрофларида душманга қарши жанг олиб бордилар (Колоколцев, «Экспедиция в Хиву в 873 году от Джизака до Хиву», Походний дневник. С. Петербург. 1873). Хиваликлар бу жангларда душманга кўплаб талофат бердилар.

Шундай бир пайтда мамлакатнинг ғарбидан келаётган генерал Верёвкин бошчилигидаги Оренбург отряди ва полковник Ломакин бошчилигидаги Кавказ отряди Қўнғирот қалъасида Верёвкин қўмондонлигида бирлашади. Бу қўшма отряд босқинчилик юришларини давом эттириб, Қўнғирот, Хўжайли, Манғит қалъаларини забт этиб, Қиёт, Қиёт-Қўнғирот истеҳкомлари ва Қўшкўпир мавзеи орқали ўтиб, 26 май куни эрталаб хоннинг шаҳар ташқарисидаги боғ саройига келиб тушади.

Душманга қарши энг шиддатли жанглар асосан Манғит қалъаси яқинида бўлиб ўтади. Хон навкарлари Қипчоқ мавзеидаги жангда душманни бир ёқли қилиш ниятида шиддат билан ташланадилар. Душман манғитни эгаллаганидан кейин хиваликларнинг уларга қарши кураши янада кучаяди: Яқуббой бошчилигида уч минг отлиқ ёвмуд навкарлари Манғитнинг кунчиқарида Хитой мавзеида; хон амалдорларидан Иноқ, Абдураҳмон, Меҳтар ва Қушбегилар бошчилигида ўзбеклардан ва туркманларнинг ёвмуд, гўклен уруғларидан иборат беш минг отлиқ навкарлар Янгиёб қишлоғида ва Қилич-Ниёзбой ариғи яқинида душман билан жанглар қилади.

Хиваликларнинг босқинчиларга қарши кураши кескинлашиб бораётган бир пайтда Оренбург бирлашган колоннаси бошлиғи генерал Верёвкин ваҳимага тушади. Бунга қисман асос ҳам бор эди. Чунки Хива қалъаси остонасига бош қўмондон генерал Кауфман ҳалигача етиб келмаган эди.

Иккинчи томондан, хон қалъа девори остонасида душманга қарши ҳал қилувчи жангга тайёрланмоқда, деган хабар ҳам бор эди. Бунинг устига хиваликларнинг қаршилиги борган сари кучайиб, тўсатдан қилаётган ҳужумлари Верёвкин армиясини толиқтириб, тинкасини қуритарди. Шунинг учун генерал Верёвкин хонлик пойтахтига қарши режалаштирган ҳал қилувчи ҳужумини кечиктирмасдан, яъни генерал Кауфманнинг пойтахтга етиб келишини кутмасдан, амалга оширишга қарор қилади. Кечиктириладиган бўлса барча ҳаракатлари бекорга кетадигандай туюлади унга.

Генерал Верёвкин вазиятни эътиборга олиб, 27 май куни кечқурун берган буйруғида, майнинг 28-куни шаҳар ҳақида унинг ҳимоячиларининг куч-қудрати, шаҳарга кириш йўллари ҳақида тўлиқ маълумот йиғиш тўғрисида кўрсатма берди.

Босқинчиларнинг Хивага яқинлашгани сари мамлакат ичкарисида, айниқса, пойтахтда вазият мураккаблаша боради. Хон лашкарларининг пойтахт томон чекинишидан, Русия аскарларининг хоразмликларга нисбатан қилаётган талон-тарож ва қирғинларидан ваҳимага тушган аҳоли бошпана излаб, ўз турар-жойларини ташлаб, жон сақлаш умидида Хивага оқиб кела бошлайди. Хон бор кучини сафарбар қилиб, душманни пойтахт остонасида тўхтатишнинг ҳаракатига тушади. Худоёр қушбеги, Раҳматулла ясовулбоши ва Абдулла маҳрамларни ёвмуд, емрали навкарларига бош қилиб, Ғозиобод йўли томон, Маҳмуд ясовулбошини бош қилиб Гавик томон, Яқуббой бошчилигида бир неча тўп ва тўпчилар ҳам мадад тариқасида улар орқасидан юборилади. Хива шаҳари аҳолисидан ҳам кўп киши қўлларига таёқ кўтариб тўпчилар билан бирга душманга қарши йўлга чиқадилар.

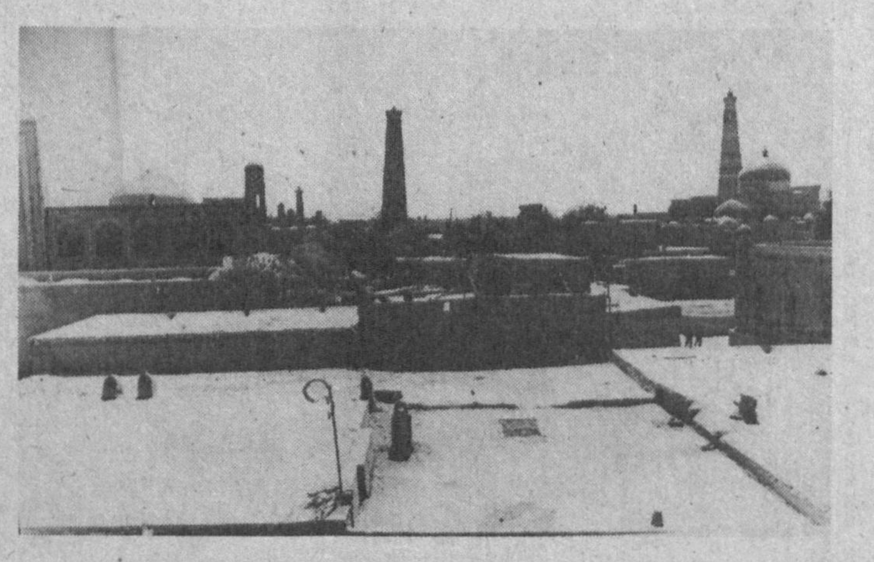

Шундай қилиб қуролли ва қуролсиз минг-минглаб хиваликлар ватан ҳимояси йўлида душманга қарши курашга отланиб, ҳаёт-мамот жангига киради. Улар пойтахт яқинида ва унинг девори остоналарида босқинчиларга қарши шиддатли жангларда ватанпарварларга хос жасорат кўрсатадилар, оғир тўплардан оддий таёқчаларга — бисотида бор қурол-аслаҳаларини душманга қарши ишга соладилар.

Хивалик ватанпарварларнинг тенгсиз ва шиддатли ҳужумлари туфайли душман пойтахт остонасида жиддий қаршиликка учрайди. Қалъа ҳимоячилари қалъа ичкарисида ва қалъанинг душман ҳужуми кутилган девори ташқарисида тўсиқлар қуради. Шундай вазиятда генерал Верёвкин қалъани штурм билан эгаллашга қарор қилиб, бир неча ротани ҳужумга тайёрлайди ва унинг буйруғи билан майор Буровец бошчилигида иккита рота, яъни 4-чи ва 9-чи Апшерон роталарининг қалъага ҳужуми бошланади.

Апшеронлик босқинчилар қалъа девори остонасини бир зарбадаёқ олиб, қалъага бостириб кириш ниятида шиддат билан ҳужум қилган бўлсалар-да, уларнинг ниятлари пучга чиқиб, қалъа ҳимоячиларининг қаттиқ зарбасига учрайди, аксарият қирилиб, қолганлари шармандаларча қочишга мажбур бўлади.

Бу манзарани ўқувчиларга етказиш мақсадида қуйида қалъага ҳужум қилувчилар сафида бўлган полковник Алихонов-Аварскийнинг йўл дафтаридан бир кўчирма берамиз. Негаки, 1993 йили «Фан» нашриётида босмадан чиққан «История народов Узбекистана» китоби (2-жилд) муаллифлари эскириб қолган қарашларидан ҳануз қайта олмасдан, Русия армиясига «хиваликлар қаршилик кўрсатмадилар», деган қарашларини такрорламоқдалар. Мана, ўша гувоҳнинг йўл дафтаридан олинган парча: «...Апшеронлик жангчилар ҳужум қилиб, қалъа девори яқинига бориб қолган эдилар. Қалъа деворига замбараклардан ўт очиб, Апшерон роталарини қувватлаш учун тезда Полвон ота ариғи олдига отлиқ батарея келтирилади ва ўша жойдан қалъа ўққа тутилади. Генерал ҳам кўприкка етиб келди... Шаҳар дарвозаси олдида бизга қарши душман замбараги ўрнатилган. Шундай бир пайтда Ширвон ротаси билан биргаликда «Ура!» деб олдинга, қалъа томон чопдик... Бекниёз мадрасасига бир оз етмасдан бир-бирларига ёткизилган бир неча юз аравадан тикланган катта тўсиққа дуч келдик.... Деворлар устидан бизга ўқлар ёмғирдай ёғилиб турмоқда, аскарлар эса бардош беролмасдан бирининг кетидан бири ерга қуламоқда эди. Тинимсиз ёғилиб турган ўқлар зарбидан пана излаб... мозор яқинидан чиқиб қолдик, кўрдикки, мозордаги ҳар бир ёдгорликда Апшерон ротасининг бир гуруҳ жангчилари бекиниб ётибдилар.... Бизларнинг учта ротамиз мана шу мозористонда хиваликларнинг ўқлари остида ҳеч қаёққа жила олмасдан тўпланиб турибди. Мен энди тўхтаган эдимки, қўрғон тепасидаги тешиклардан оқ тутун аралаш тинимсиз ўқ отила бошланди... Мадрасага кираверишда оёғимдан яраландим...

Хиваликлар бизни аёвсиз ўққа тутишни давом эттирдилар. Мени ариқ бўйидаги катта дарахт панасига элтиб қўйдилар. Қалъа девори томон ҳужум қилган пайтимизда ҳозир мен ётган бу дарахт панасида генерал Верёвкин туриб қолган эди. У бу ерда яраланиб, орқага кетган. Хиваликлар ўқи келиб чолнинг тўғри пешонасига (чап кўзи устига) теккан, бахтига ўқ бош суягини тешиб ўтмасдан терисида қолган. Бу дарахт тагида штаб бошлиғи иниси, сапёр подпоручиги Саранчев ҳам яраланди... Шундай пайтда Имиретин чопиб келиб қолди. Мен унга бу ердан кетгин, деганимча гапим тугамай, у «ай!» деб бақирди. Чап қўли бармоғига ўқ тегибди. Икки қўли билан ўнг биқинини тутиб яна «ай!» деб юборди. Ўша ондаёқ Имиретиннинг ранги бўздек оқариб, ёнбошига бурилди ва гуп этиб йиқилди. Иккинчи ўқ шўрликнинг нақ қобирғаси тегига тегибди».

Душман жангчилари пойтахт остонасида зарбага учраб, чекинганларидан кейин улар қалъани ва қалъа қамалидагиларни замбараклардан ўққа тутишни кучайтирдилар. Улар гўё кўрган талофатлари учун хиваликлардан қасос олмоқда эдилар. Қалъанинг бомбардимон қилиниши 28 май куни кечқурун давом этади.

Шундай бир пайтда Хива хонидан генерал Верёвкин ва бош қўмондон генерал Кауфман ҳузурларига яна элчилар келиб, Русияга таслим бўлишга рози эканликларини билдириб, шаҳарга тинимсиз отилиб турган замбаракларни тўхтатишни сўрайди. Лекин замбараклардан ўқ отишлар тўхтамайди. 28 май кечаси ва 29 май эрталабгача пойтахт ўққа тутилади. Натижада қалъадаги аҳоли ва унинг ҳимоячилари орасида таҳлика кучаяди.

Мамлакат учун ниҳоятда оғир бу вазият хиваликлар ва хон ҳукумати амалдору уламолари бирдамлигига путур етказади. Муҳаммад Раҳимхоннинг тонгда (29 май) Хивадан чиқиб кетганлиги маълум бўлади.

Кечагина генерал Кауфман ва генерал Верёвкинларга элчилар орқали тинчлик сулҳи таклиф қилиб, уларнинг барча шартларига рози эканлигини билдирган хон нимага тахтни тарк этиб кетади?

Бунга жавобни ўша фурсатда мамлакатда юз берган вазиятдан ахтариш зарур. Ҳақиқатан ҳам хоннинг тахтини тарк этиш арафасида мамлакатда жуда ҳам мураккаб вазият вужудга келиб қолган эди. Уни шундан ҳам билиш мумкинки, 29 май эрталаб, Баёний асарида ёзилишича, «...Хоннинг қалъани душманга топшириши тўғрисидаги ниятидан шаҳарликлар хабар топганларида қаттиқ ғазабга миндилар, ўз ҳукмдорини ҳайдаб, ўрнига унинг инисини қўйдилар, деган хабар» одамлар орасида тарқалади.

Кауфман хоннинг Хивадан чиқиб кетиши сабабини сўраганида Саид Амир тўра: «Хонни ҳайдаб юборишни одамлар ўйларига ҳам келтирган эмас, унинг ўзи кетган», деб жавоб берса, Отажон тўра ҳеч нимадан хабарсиз эканлигини билдиради.

Ўша пайтда Хивада бўлиб, ҳамма нарсадан хабардор америкалик мухбир Мак-Гахан асарида эса: «Туркманлар пойтахтни охиригача ҳимоя қилишга қарор қилдилар. Улар хоннинг Верёвкин армиясига қарши ўт отишини тўхтатиш тўғрисидаги буйруғини инобатга олмасдан, уни давом эттирадилар. Шаҳар бомбардимон қилина бошланди. Бомбардимон қилиш вақти-вақти билан тўхтаб, туни бўйи давом этди, хон саройига ҳам бир неча гранаталар тушди... Бомбардимоннинг бундай узоқ давом этиши хонни ваҳимага солди», дейилади.

Баёний тафсилотича, Хон ҳазратлари юртини Русияга таслим этиб, сулҳ тузмоққа қарор қилиб, элчи орқали Кауфманга хабар етказганларидан кейин ҳам Русия аскарлари қалъани бомбардимон қилишни тўхтатмайдилар. «Ондин сўнг хон ҳазратлари кўрдиларки, тўпларнинг ўқлари қалъани хароб этиб борадур». Шундай аҳволда у иложи борича баъзи бир мудофаа тадбирларини кўриш мақсадида ёнларида Муҳаммадмурод девонбеги, Юсуф маҳрам ва бир миқдор навкар отлиқлари билан Урганч дарвозасидан чиқиб, қалъа канорида ғарб тарафига юриб, тошоёқ дарвозасига келиб, яна шаҳарга кирмоқчи бўлади. Лекин уларни Абдуқодир тўра киритмайди. «Хон ҳазратлари билдиларким, ҳол недур...» ва у пойтахтни ташлаб кетади.

Юқорида қайд қилганларимиздан яна шу нарса аён бўладики, Русияга таслим бўлиб, улар билан тинчлик шартномасини тузиш масаласида ҳам, душманга қарши охиригача курашиш масаласида ҳам, мамлакатда ва ҳукмдорлар орасида якдиллик бўлмаганлиги ҳам хонни оғир вазиятга солиб қўйган эди.

Шундай қилиб мамлакатнинг тақдири ҳал бўлиши арафасида тахт хонсиз қолади. Хонлик тақдирини ҳал қилишни эса етмиш ёшлардаги Амир тўра, йигирма ёшлардаги Отажон тўралар ўз ихтиёрларига олишга ҳаракат қиладилар. Ҳатто Амир тўра амалдорларнинг маслаҳатисиз, ўзича хон тахтига ўтириб олади. Баёний ёзишича, «...вақтиким, хон ҳазратлари шаҳардан чиқиб кетдилар. Амир тўра филҳол, Аркка келиб, хон бўлди ва эгнига гулдор чакмон ва бошига жиғали телпак кийиб тахтга ўлтирди».

Бош қўмондон эса Отажон тўрани фақат акаси — Муҳаммад Раҳимхон қайтиб келмаган тақдирдагина хон тахтига ўтказишни ва унинг билан сулҳ тузиши мумкинлигини билдиради. Амир тўра, Отажон тўралардан Муҳаммад Раҳимхонга киши юбориб, уни чақириб келтиришни талаб қилади. Кауфман хон амалдорларидан ҳузурига келган элчилардан шаҳарни ва ундаги одамларни, уларнинг мол-мулкларини сақлаб қолишни истасалар тезда Ҳазорасп дарвозасининг очиб берилишини талаб қилади. У Хивага шу дарвозадан кирмоқчи эканлигини билдириб, хиваликларнинг қурол аслаҳалари ўша ерга келтирилиши ва хон саройига борадиган йўлни ҳар қандай тўсиқ ва хавф-хатарлардан тозаланиши, буни икки соат муддатида бажаришлари кераклиги тўғрисида буйруқ беради.

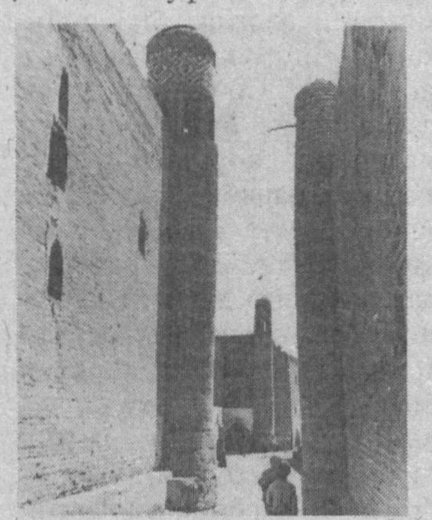

Шуни қайд қилиш жоизки, бир томонда Амир тўра ва Отажон тўра одамлари бош қўмондон буйруғини бажаришга киришган бўлсалар, иккинчи томонда, қалъа ҳимоячилари ҳали душманга қарши курашларини бўшаштирмаган эдилар. Генерал Кауфманнинг буйруғидан хабар топганларидан кейин эса ҳимоячилар курашни янада кучайтирадилар.

Пойтахтга осонликча кириб бўлмаслигини пайқаган босқинчилар уни ҳужум билан ишғол қилишнинг тадбирини кўра бошлашади.

Қалъага кирган босқинчилар ичкарида ҳам ватанпарварларнинг қаршилигига дуч келадилар, қурол билан ўзларига йўл очиб, хон саройига қадар жанг билан борадилар, кўп талофат кўрадилар.

Кавказ ва Оренбург отрядлари пойтахтни штурм билан эгаллаганларидан кейин Ҳазорасп дарвозасидан Русия армиясининг бош қўмондони кўп сонли мулозимлари билан қалъага кириб келади. Улар орасида буюк княз Николай Константинович, герцог Лейхтенбергский Евгений Максимлианович, генераллардан: Головачев, Троцкий, Пистелкорс ва Бородовскийлар, элчи Струве, америкалик мухбир Мак-Гахан, «Қизил яримой» жамияти вакили ва кўплаб адютантлар, чиновниклар, армия қисмининг барча турдаги офицерлари, Бухоро амирлиги ва Қўқон хонлиги вакиллари ўз мулозимлари билан, Отажон тўра бошчилигидаги хонлик амалдорлари вакиллари, таржимонлар бор эди.

Бош қўмондон олдида шаҳар бўйлаб 4 та дала замбараги ҳамроҳлигида 2 та пиёда аскарлар ротаси, улар кетидан яна 2 та рота 200 та казаклар хон саройи томон йўл оладилар. Улар шаҳар ичкарисида минглаб аравалардан қилинган тўсиқларга дуч келадилар.

Бош қўмондон хон саройига етиб келганида сарой олдидаги майдондан туриб армиясига юзланиб: «Мақсадга эришдик... Биз Хива қалъасидамиз. Ғалаба қозондик» деб уларни табриклаганидан кейин саройга кириб, икки соат давомида ундаги бойликларнинг барчасини кўздан кечиради ва хон тахтига ўтириб, ўша жойда тўпланган хиваликларга қарата: эндиликда сизларнинг дўстингиз ва ҳимоячиларингизмиз, менинг буйруғимни бажармаганлар эса омонлик кутмасин, деб хоразмликларни сўзсиз итоат қилишга огоҳлантиради.

Шундай қилиб Русия армияси Хива хонлиги пойтахтини эгаллайди. Қалъа ҳимоячилари қуролсизлантирилиб, улар ихтиёридаги 21 замбарак мусодара қилинади.

Бош қўмондон қалъани забт этиши биланоқ, ўз хурсандчилигини тезда император Александр II га етказиш учун Петербургга йўллаган телеграммасида Оренбург, Кавказ ва Туркистон отрядлари мақсад йўлида, Хива шаҳрини эгаллашда душманнинг барча қаршиликларини мардонавор қайтариб, ҳамма жойда ўзбек ва туркман тўдаларини тор-мор қилиб, 29 майда хон тахтига кириб борганлигини баён қилади.

Хива хонлиги пойтахтини забт этишни Русия ҳукмдорлари кўпдан бери орзу қиларди. Бу тўғрида Мак-Гаханнинг «Икки юз йил давомида ўзига қарши юборилган бир қатор экспедициялар заволи бўлган Марказий Осиёдаги исломнинг таянчи Хива қулади», деб ҳаяжон билан таъкидлашида чуқур маъно бор эди.

Хуллас, генерал Кауфман бош қўмондонлигидаги Русия армияси император Александр II нинг Хива хонлиги устига босқинчилик юришини амалга ошириши тўғрисидаги фармонини адо этиб, хиваликларга кўплаб қирғинлар, талон-тарожлар келтириб, Кауфманнинг сўзи билан айтганда, хиваликларнинг таъзирини бериб қўйди».

Шу билан император Петр I армони ушалди.

Отамурод ҚЎШЖОНОВ

НАФОСАТ ИЛМИНИНГ СИРИ

Тасвирий санъат ва таълим муаммолари

Болалар ва ёшларнинг маънавий дунёсини камол топтириш, уларни дунё маданиятидан хабардор қилиб тарбиялашнинг бирламчи омили санъат ва адабиётга меҳр-муҳаббат уйғотишдир. Зеро, табиат манзараларини рангин бўёқларда тасвирлашдек соҳир касб сирларини ўрганиш гўзалликка иштиёқ ҳиссини шакллантирибгина қолмай, кенжа авлод қалбида она-табиатни асраб-авайлаш, меҳр-мурувват, раҳм-шафқат туйғуларини камол топтиради. Муҳими, инсонийлик туйғулари ёшлар онгида муҳрланади.

Хўш, бу борада фаолият юритиши лозим бўлган тасвирий ва амалий санъат ўқитувчиларининг билим савияси, малакалари, шунингдек, имкониятлари қай даражада? Аввало шуни айтиш кераки, тасвирий ва амалий санъат ўқитувчилари зиммасига ҳар қандай касб усталаридан кўра масъулиятли вазифалар юкланган. Нафосатнинг сеҳрли оламидан сабоқ берувчи муаллимларнинг билим даражаси аксарият ҳолларда уларни тайёрлаётган ўрта махсус ва олий ўқув юртларидаги таълим савиясига боғлиқ. Тасвирий санъат ўқитувчилари тайёрлаётган олий ўқув юртлари фаолиятига назар ташлаганда, дастлаб шундай ҳолга дуч келамиз: бу ўқув юртларида бўлажак устозларга «Чизмачилик ва тасвирий санъат» ҳамда «Чизмачилик, тасвирий санъат ва шарқ ҳунармандчилиги мутахассислиги» деган ихтисосликдан сабоқ бериб келинмоқда.

Ажабланарли жойи шундаки, мантиқан уйғун бўлмаган, ҳатто туб моҳияти билан бир-биридан йироқ, мураккаб икки-учта соҳа қўшиб ёзилиб, битта ихтисослик номи берилади. Бундай ҳол ижобий натижа бериши даргумон, албатта.

Аввало, чизмачилик мутахассислигидан таълим олаётган талабалардан умумий техник маълумотномаларни билиш, техник чизмаларни тузиш ва шу чизмаларни ўқий билишни ўрганиш, шунингдек, машина деталлари, машиналарни қуриш технологияси, техник ўлчамларнинг ўзаро боғлиқлиги ва ўзаро ўрин алмашиш асосларини ўзлаштириш талаб қилинади. Бундан ташқари, бу соҳа ўқитувчиси конструкторлик ҳужжатларининг тузилиши ва ҳозирги замон илмий техникаси ривожланишида давлат стандартининг моҳиятини мукаммал ўзлаштириши зарур.

Тасвирий санъат сирларини ўргатувчи ўқитувчи эса, биринчидан, графикадан (қаламтасвир) етук малакага эга бўлмоғи лозим. Чунки графика тасвирий санъат сирларини эгаллашда бошланғич мезон бўлиб қолмай, балки бу соҳанинг алоҳида туридир. Буни ўрганиш эса жуда катта меҳнат ва изланишлар билан бирга, муайян вақт талаб қилади. Қисқаси, бу соҳанинг ўзига хос жиҳатларини теран тушуниш учун унга доир етарли билим, савия ва малакага эга бўлиш зарур. Хуллас, ҳақиқий график рассомни шакллантириш учун олий махсус ўқув юртининг ўзида 5 йил ва ундан ортиқроқ вақт талаб қилинади.

Иккинчидан, тасвирий санъатнинг рангтасвир тури ҳам юқоридагига ўхшаш ўзига хос талаб ва қоидалардан иборат. Албатта, бу соҳа бўёқларини ишлатила билиш психологияси каби мураккабликка ҳам эга. Мутахассис тайёрлашда, умуман, тасвирий санъатда инсон қобилияти ва иштиёқи жуда ёшлигидан сезилади. Шундай экан, 5—10 йилдан ҳам кўпроқ шуғулланиб боришлари эвазигагина мақсадда кўзланган мутахассис бўлиши мумкин. Тасвирий санъат ўқитувчиларини тайёрлашнинг яна бир катта тури ҳайкалтарошликдир. Яна шуниси борки, тасвирий санъат алоҳида жанрларга бўлиниб (натюрморт, портрет, манзара ва ҳ. о), уларнинг ҳар бирини ўзлаштириш учун катта меҳнат ва ижодий изланишлар даркор.

Демак, тасвирий санъат ва чизмачилик соҳаларининг бир-биридан кескин фарқланишини мутахассис бўлмаган одам ҳам фарқлай олади. Ўз-ўзидан мактабдаги тасвирий санъат ўқитувчисига чизмачилик фанининг юклатилиши мантиқан нотўғри экани маълум бўлиб қолади.

Бадиий графика факултетларига ўқишга кирадиган талабаларга чизмачилик фанидан ижодий имтиҳон қўйилган. Яхшигина расм ишлаш қобилиятига эга бўлган болалар чизмачиликка мутлақо қўллари келмаслиги мумкин. Чизмачиликдан олимпиада ғолиби эса, тасвирий санъатдан ҳеч нарса билмаса ҳам, шу факултет талабаси сафига тўғридан тўғри қабул қилинмоқда. Хўш, бундай талабанинг тасвирий санъатни ўзлаштириши қандай кечади?

Яна бир ачинарли аҳвол бўлажак тасвирий санъат ўқитувчисининг кириш имтиҳонларида математика фанидан тест саволларига жавоб беришида кўринади. Агар шу шарт бўлса, нега тасвирий санъат мутахассислари тайёрлаётган бошқа санъат билим даргоҳларида бундай эмас? Шунга ўхшаш бир қанча муаммолар мавжуд. Тасвирий санъат аниқ фанлардан фарқли ўлароқ, ижодий изланишлар эвазига юзага келади. Энди ихтисосликда кўрсатилган «шарқ ҳунармандчилиги» иборасига тўхталсак. Бу шунчалик кенг қамровли ибораки, номманом айтганимизда ҳам уни тўлиқ таърифлаб тугатишимиз амри маҳол. Ахир, шарқ халқларининг ҳунармандчилик соҳаси қанчалар кенглигини бир тасаввур қилиб кўринг. Кўриниб турибдики, ихтисосликнинг номланиши ва шундай кадрлар тайёрлаш чуқур илмий асосга эга эмас.

Бунинг сабабини аниқ тушуниш учун соҳа тарихига бир назар ташлаш зарур. Маълумки, шўролар даврида ўрта умумтаълим мактаблари учун чизмачилик ўқитувчилари дастлаб математика факултетларида ўқитилиб, уларга «математика—чизмачилик» ихтисослиги бериларди. Кейинчалик мактабларда тасвирий санъат ўқитувчисига дарс камлиги ҳисобга олиниб, бадиий графика факултетларида «чизмачилик ва тасвирий санъат ўқитувчиси» тайёрлаш қоида қилиб белгиланган. Шу асосда 70—80-йилларда мазкур факултетни битирган талабаларга «чизмачилик, тасвирий санъат ва бадиий меҳнат» ихтисосликлари бериб келинди. Ўтиш даврига келиб эса бунга «Шарқона» ибора киритиш керак бўлиб қолди шекилли, ҳеч бир ўйламасдан «чизмачилик, тасвирий санъат ва шарқ ҳунармандчилиги» деб атала бошланди. Бу ҳол ҳамон давом этиб келмоқда. Натижада, бу ерда таълим олаётган талабалар қайси соҳани чуқурроқ ўрганиш зарурлигини англолмай, эсанкираб қолишди. Шу ихтисосликнинг ўқув режасидаги чигалликлари ва муаммолар янада кўпайди. Ўқув режасининг чигаллашиши, меъёридан ортиқ соатлар талабаларни аросатга солиб қўйиши мумкинлигига панжа орасидан қараб келинди. Ахир, талабани аниқ бир соҳага чуқур йўналтирадиган мукаммал ўқув режасисиз яхши мутахассис тайёрлаб бўлмаслиги аён-ку! Кўпгина мунозараларда: «Биз педагог тайёрлаймиз, рассом эмас», дейилади. Рассом даражасида ижод қила олмайдиган педагогнинг нима кераги бор?

Бизнинг асосий вазифамиз жамиятга фойда келтирадиган кадрлар тайёрлашдир. Аммо ачинарли томони шундаки, мактабларда чаласавод ўқитувчилар кўпая бошлади. Талабалар билим савиясининг пасайиб бораётганини фақат иқтисодга боғламасдан, ўқув режаларидаги чигаллик, бир томонлама ёндошиш каби муаммоларни ҳам тезлик билан ҳал қилиш лозим. Масалан, бадиий графика факултетларининг кейинги 20 йил ичидаги ўқув режаларини кузатиш фикримизнинг асосли эканини яққол кўрсатади.

Мустақиллик шароитига келиб миллий санъат меросимизни ҳар томонлама ўрганишга эътибор бериш учун ўқув режаларини қайта кўриб чиқиш топширилган. Натижада, юқоридаги «меҳнат» ибораси «шарқ ҳунармандчилиги» ибораси билан алмаштирилган. Гўё бу билан миллий санъатимизни ўрганишга катта эътибор берилаётгандек қилиб кўрсатилади. Бунинг устига, тасвирий санъат соҳасидаги ўқув соатларига совуққонлик билан қараб келинмоқда. Соатлар нисбатида чизмачилик томонга меъёридан ортиқ ёндошилмоқда. Сирасини айтганда, тасвирий санъат ўқитувчилари тайёрлаш борасидаги бундай чалкашлик ва муаммоларга чек қўйишнинг вақти аллақачон етган.

Жумҳуриятимиздаги бир неча ўнлаб махсус мактаблар, болалар ижодиёти марказлари, тасвирий ва амалий санъатга оид тўгаракларни бошқариш учун қандай кадрлар тайёрлаш кераклигини ҳисобга олиб ихтисосликлар берилса, илмий асосли ва мантиқан тўғри бўларди. Бунинг учун жаҳон халқлари андозасига мос, шу билан бирга, халқимиз ўтмиш меросига таянган ҳолда ихтисосликлар шакллантирилиши лозим.

Санъат тарихи ва санъатшунослик деярли ҳамма соҳадаги ўқитувчи кадрлар тайёрлашда муҳим ва долзарб соҳалардан ҳисобланади. Бу ишга хорижий давлатларда, айниқса, алоҳида эътибор берилади. Умуман, бугунги кун рассом-ўқитувчилар тайёрлаш ишига янгича ёндошишни, замонавий йўналишлар топишни талаб этади. Агар биз олий маълумотли мутахассис тайёрлашни мўлжаллар эканмиз, у оддий ҳунарманд бўлиб қолмасдан, ўз ишини қиёмига етказа билиши, яъни олий маълумотли уста санъаткор бўлишига эришишимиз лозим. Шундагина ўқувчи ҳақиқий ҳунар эгаси бўлиши мумкин. Халқимиз амалий санъати эса азалдан тасвирий санъат билан уйғунлашиб тараққий этган, бу соҳалар бир-бирини доимо тўлдириб боради. Масалан: наққошликнинг яхши устаси бўлиш учун қаламтасвир сирларидан воқиф бўлиш талаб этилади. Бинобарин, тасвирий ва амалий санъат усталари биргаликда Ўзбекистон Рассомлар уюшмасини ташкил қилган. Санъат институтида эса тасвирий ва амалий санъат усталари ёнма-ён таълим олишади. Шунингдек, бир-бирларининг ижодий фаолиятларидан таъсирланадилар. Хуллас, санъатнинг нафақат нафис ва нозик оламидан, балки унинг буюк ва қудратли кучидан ёшларимизни, қолаверса, халқимизни бебаҳра қолдирмайлик.

Норсаид ОЙДИНОВ,
доцент, Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институтининг докторанти

ИЛМИЙ АМАЛИЙ АНЖУМАН

Каттақўрғон шаҳридаги Абдулҳамид Мажидий номидаги ўзбек давлат драма театри биносида соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 660 йиллигига бағишлаб «Амир Темур даврининг маънавий салоҳияти» мавзуида илмий-амалий анжуман бўлиб ўтди.

Самарқанд вилояти ва Каттақўрғон шаҳар ҳокимликлари, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Самарқанд бўлими ҳамда Самарқанд давлат дорилфунуни томонидан уюштирилган мазкур анжуманда таниқли олимлар, кенг жамоатчилик вакиллари қатнашдилар. Анжуманни Каттақўрғон шаҳар ҳокими Талъат Ҳамидов олиб борди. Самарқанд вилояти ҳокими муовини Илҳом Рашидов қатнашчиларни қутлаб, «Амир Темур йили»га бағишлаб жаҳон миқёсида ўтказилаётган йирик тадбирларга тўхталди.

Шундан сўнг, Ўзбекистон Фанлар академияси Самарқанд бўлими раиси, академик Т. Ширинқулов, ЎзФА мухбир аъзоси Б. Валихўжаев, СамДУ ректори Ж. Сатторов, Имом ал-Бухорий жомеъ масжидининг хатиб имоми У. Олимов ва бошқалар турли мавзуларда маърузалар қилдилар.

АҚШнинг Гарвард университети профессори, темуршунос олима Манц Биатрес хоним соҳибқирон Амир Темур ҳаётини ўрганиш бўйича олиб бораётган тадқиқотлари ҳақида сўзлаб берди.

Анжуман сўнгида Каттақўрғон театри санъаткорлари ҳамда шаҳар маданият уйлари, ўқув юртлари жамоалари ҳамкорлигида тайёрланган «Каттақўрғон соҳибқиронни ёд этади» адабий-мусиқали саҳна кўринишини намойиш этилди. Амир Темур сиймосини Абдулҳамид Мажидий номидаги театрнинг етук актёри Искандар Султонов гавдалантирди.

Абдуазиз ҲОШИМОВ

ЎзАС АХБОРОТИ

БУХОРО. Мухтор Ашрафий номидаги Бухоро санъат билим юртида Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги, Ўзбекистон мустақиллигининг беш йиллигига атаб ҳисобот концерт дастури намойиш қилинди. Концертда ўзбек халқ қўшиқлари ва рақслари, анъанавий ҳофизлик, пуфлаб чалинадиган асбоблар, баян, фортепиано бўлимларининг ўқитувчи ва талабалари қатнашдилар. Уни тайёрлашда концерт бадиий раҳбари ва бош дирижёри Ҳикмат Ражабов, илмий бўлим мудири Бахтиёр Бозоров, хормейстер Жўра Ҳотамов, балетмейстер Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Клара Ким, ўқитувчилардан Р. Иноятов, М. Ёқубова, Т. Тёмиров, Д. Ҳамидова каби устозларнинг меҳнатлари эътиборга лойиқдир.

АНДИЖОН. Вилоятда мусиқа мактабларининг Ўзбекистон мустақиллигининг беш йиллиги, Амир Темурнинг 660 йиллигига атаб санъат фестивали ўтказилди. Фестивалда вилоят шаҳар ва туманлари мусиқа мактабларининг ўқитувчи ва ўқувчилари иштирок этдилар. Андижон шаҳрининг 1, 3-мусиқа мактаби қўшма командалари ва Марҳамат туманидаги 5, 26-мусиқа мактаблари ғолибликни қўлга киритдилар.

НАМАНГАН. Вилоятнинг Нодира номидаги кутубхонасида буюк шоир Бобораҳим Машраб таваллудининг 356 йиллигига бағишланган «Тошларни ёрди кўксимнинг оҳи» номли китобхонлар конференцияси ўтказилди. Қизиқарли ўтган анжуманда вилоят шаҳар ва районларидан кутубхона ходимлари, 49-мактабнинг битирувчи синф ўқувчилари қатнашдилар. Вилоят маданият ишлари бошқармаси бошлиғи Ҳабибулла Сайдуллаев, маданият жамғармаси раиси Алижон Азизов, шоир Лутфулла Маҳмудов чиқишлари қатнашчиларда яхши таассурот қолдирди.

ФАРҒОНА. Амир Темурнинг 660 йиллигига бағишлаб Қўқон шаҳар марказий маданият уйида «Алла ва бешик удумлари» вилоят кўрик-танлови ўтди. Анъанавий ижро бўйича 1-ўрин Учкўприк туманидан Санобар Раҳматовага, мусиқали алла ижроси бўйича Бувайда туманидан Раъно Маҳкамовага, бешик удумлари бўйича Бешариқ тумани маданият уйи бадиий ҳаваскорлари жамоасига берилди.

М. КАРИМОВА

Абдумажид АЗИМ

ОСМОН ЙЎЛЛАЁТГАН ИЛОҲИЙ ТОВУШ

Ёмғир ёғиб ўтди субҳ чоғи,
Яйдоқ кенгликларда соф, тоза насим.
Нурларга тўлдириб қўйним, қучоғим,
Осмонга термулиб ётарман сокин.
Ётарман, унутиб буткул ўзимни,
Тотли ҳорғинликдан кўтаролмай бош.
Очмоққа уриниб жоду кўзини
Ёнимда чечаклар мудрайди ювош.
Олам жим, кўчалар, чорраҳалар жим,
Осмон кенгликлари чексиз бепоён.
Хазондай ётарман, атрофида чим
Қумурсқа ёнимда айтади азон.
Шабнамдай тип-тиниқ руҳи равоним,
Ёдим дарахтида сайрайди кўнгил.
Умримдай азиздир бунда ҳар оним,
Капалак мисоли учарман енгил.
Бу бахтни эртага бўлурми топиб?
Келинчак мисоли гўзалдир олам.
Яйдоқ ўнгирларда қиқирлаб, чопиб,
Яйрагин юрагим, ай беғам болам.
Ёмғир ёғиб ўтди субҳ чоғи,
Руҳимда дунёнинг ҳайратлари бот.
Нурларга тўлдириб қўйним, қучоғим,
Мушфиқ оғушингга қайтарман, ҳаёт.

* * *

Илтижолар айлаб арш-осмонга,
Яшагим келяпти, яшагим ёна.
Этагимни силкдим ғайри жаҳонга.
Кўзларим чарақлар дадил, мардона
Бу тонг яшашимга кафолат бордур,
Осмон ярақлаган кўзгу сингари.
Замин — кулбахонам сўзимга тордир,
Қарайман беҳудуд самовот сари.
Қарайман вужудим айланиб кўзга
Руҳим аллалайди меҳрибон оғуш.
Қарайман, оловдай урилар юзга
Осмон йўллаётган илоҳий товуш.
Ҳақ раҳмати ёққан сиймолар ҳаққи,
Сўзларим қиличдек, кескир мардона.
Ҳали рўй бермаган гуноҳлар ҳаққи
Ўзга дунёларга боқурман ёна.

* * *

Бир паноҳ қидириб Дил масканидан
Севги — қақнус қуши келади учиб.
Селдай оқиб ётар бебақо Дунё
Юрак селу себор Ғамларни ичиб.

Кўнгил кулбасига бекинган Ғаним,
Сиғинган маҳрамим сотди номимни.
Аҳду маймонида содиқ деганим
Тошга улоқтирди Дилни — жомимни.
Йиллар қазган эдим ахир бу чоҳни,
Дунё ҳосилини қиладурман чош.
Бўйнимга осилган тавқу гуноҳни,
Рўзи маҳшаргача айлагум маош.
Ўзни ошиқ деган, эҳ гумроҳ банда,
Юрак — чанқовузинг дамини қайтар.
Муҳаббат ўлтириб ғариб кулбангда,
Меҳр товоғида сузар ҳолвайтар.
Субҳ. Қалдирғочлар айтар валфажр,
Руҳи-равонимда оқ, оппоқ бир йўл...
Ҳидоят нури-ла ёришган тонгда
Оппоқ умидларни ичарсан, эй дил.

* * *

Қисмат билан келиб юзма-юз
Армонларим довонлар ошди.
Осмонимда паришон, маъюс
Ой билан кун бетин талошди.
Қисмат жисмим оловда тоблаб,
Маҳв этмоққа шайланар зимдан.
Ичдим қанча заққум шароблар,
Ғам бодлари эсди қалбимда.
Қисмат билан бўлиб юзма-юз,
Тахланади йиллар ложарам.
Шикаста дил паришон, маъюс
Умр ларзон — забонсиз қалам.
Қисмат қилсанг-қилгин имтиҳон,
Ишқ майидан дили махмурмен.
Ё узукнинг чашмида пинҳон,
Дил нақшида ва ё мастурмен.
Хато суйдим сени, эй оғриқ,
Зор эмасдир кўнгил нусратга.
Ҳақ кўйида масту мустағриқ,
Соҳир диллар экан узлатда.
Уйғонаман, муфлис, қул эмас,
Эрк майидан лаболаб ичиб,
Тушларимда тупроқ йўл эмас
Булутларни юрарман кечиб...

* * *

Тирамоҳ дов-дарахт либосин ечиб,
Заъфар япроқларни сочган чоғида.
Маъсума-маъсума моҳ нурин ичиб
Малагим, ухлардинг Дил меҳробида.
Дилим меҳробида гўё мажусий,
Ухладинг, уйғотмоқ йўлин билмадим.

Сарғарди, фаслнинг ўзгарди туси,
Дилнинг тўфонини кўзга илмадим.
Ғариб ишқимизга ахтариб таскин,
Дилимни очганда ғайри бодларга.
Малагим, йиғлардинг ҳақиру мискин,
Жамалак сочингни ёйиб тонгларда.
Минг йил ғафлат ичра ўртанди юрак,
Олтин япроқларни ўйнади шамол.
Ишққа осий бўлган ёлғиз мен эмас,
Фалакка осилиб йиғларди ҳилол.
Мени толиқтирди, чарчатди бу йўл,
Дилнинг туб-тубига чўкди бир оят.
Меҳр анворига етолмади қўл,
Мен-да муҳаббатга қилдим жиноят.
Тирамоҳ дов-дарахт либосин ечиб,
Заъфар япроқларни сочар шамолга.
Маъсума-маъсума ой нурин ичиб,
Бир малак ўлтирар толиб хаёлга.
Дунё, боғларингдан тўлмади қўйним,
Сандиқларинг бўм-бўш, надир ганжина.

Меҳр анворига етолмас бўйим,
Малак кечир мени, мендан ранжима.

Замира ЭГАМБЕРДИЕВА

ЯПРОҚЛАРГА БИТИЛГАН ҚАЙДЛАР

***

Дарахтларда гинам йўқ менинг —
Ранжитмоқни билмайди улар.
Боғлардаги ўткинчи гулни
Назарига илмайди улар.
Қўланкаси майдон дарахтлар
Бўш кўнглимнинг синчига ўхшар.
Япроқларга битилган қайдлар
Юрагимнинг ичида яшар.
Таскин излаб кўкка боқмасман,
Кутармидим гуллардан вафо.
Қушларга ҳам балки ёқмасман,
Дарахтларга қилгум илтижо.
Гўё улкан руҳнинг нигоҳи
Шохларига куч бағишлайди.
Омонатдир ҳар бир япроғи
Қўниб турган қушга ўхшайди.
Юрагимга йўл топмас еллар,
Алданаман қушлар зорига.
Мен ўзимни топширгим келар
Дарахтларнинг ихтиёрига.

***

Бу дунёда қолмади чоғи
Менинг бошим тегмаган устун,
Ёнаёттан ишқнинг ўчоғи
Кўнглим ўртаб юборди бутун.
Мен қоғозга жойлаб қадримни
Шеър шаклида сизга узатдим.
Қалам билан ўйиб бағримни —
Сўнг ўзимни алдаб юпатдим.
Йиғламадим, ортга тисланиб
Андишанинг қўлини тутдим.
Мен ўзимни сиздан қизғаниб —
Ютқазмадим, нимадир ютдим.
Бу дунёга устун шарт эмас —
Дарёларга кўприк керакдир.
Сиз учун ҳам муҳаббат эмас —
Умрингизга шерик керакдир.
Ёлғон сўзга гувоҳ бўлгунча
Гулга тикан — паноҳ бўлайми?
Ишқ йўлида гумроҳ бўлгунча
Ишқсизларга ҳамроҳ бўлайми?
Кўнгил қурғур қолганда тилдан —
Хотиралар гулга киради.
Ҳеч ижозат сўрамай мендан
Юрагимга ишқ беркинади.
Дарёларнинг тубсиз жарлари
Армон сели билан тўлгандир.
Ҳаётимнинг бор устунлари
Йўлингизда кўприк бўлгандир...

СЕВГИ

Энг сара гулларни бўйлагим келар,
Сиз ҳақда тинмасдан ўйлагим келар,
Юлдузлардан, ойдан, кундан беркиниб —
Бир ўзим баралла куйлагим келар.
Бу дунё ҳаммага ғанимат экан,
Кўнглимдан кечгани — муҳаббатмикан,
Сув билан оловнинг оралиғида

Яшаш бизга мерос — салтанатмикан!
Сиз менинг боғимсиз — боғбони ўзим,
Ҳам шамсу қамарим — осмони ўзим,
Шу нозик кўнглимнинг шоҳу гадоси —
Сиз, менинг хазинам — посбони ўзим.
Қачондир топганман сизни дафъатан,
Бир беғубор туйғу, мурғак қалб билан.
Бугун бошқачароқ севаман сизни —
Ўттиз бешга тўлган муҳаббат билан.

* * *

Кўнглимни кўтариб турган туйғулар—
Бор-йўғи бир томчи шудринг сояси,
Йўлларимни тўсган тилсиз қайғулар
Ўткинчи дунёнинг зинапояси.
Агар озор топса битта бармоғим
Кўзимга еру кўк бетоб кўринур.
Орқага чекинса ношуд ҳамроҳим —
Юлдузлар жонимга бахш этмас ҳузур.
Юрмасанг йўллар ҳам унутиларкан,
Тинмай таъқиб қилар мингта гумонинг.
Одамзот ҳаммадан кўп йиқиларкан.
Тубига етгунча тубсиз дунёнинг.
Изингдан чополмас осуда дамлар,
Дур билан тўлмагай денгизнинг ичи.
Тоғларга дардини айтмас одамлар,
Дарахтлар бўлолмас ҳеч қачон элчи.
Жон бордек ҳар битта соч толасида
Дуолар қиламан узундан узун,
Неки бўлса инсон зуваласида
Ҳаммаси юзага чиқаркан бир кун.
Шамолга соврилиб кетмоқда хаёл,
Юракнинг беўхшов зарбига кўндим.
Қуёшга қарасам бефарқ, бемажол,
Бир томчи шудрингга айланар кўнглим...

Иззат СУЛТОН,
ЎзРФА академиги

ЧУСТИЙ ҲАҚИДА СЎЗ

* * *

Ҳаёт йўлимда менга дуч келган ва образи хаёлимда қолган кишилар ҳақида ўйлаганимда даставвал бундай дегим келади: у одам нуқсонлари билан бизга ўхшаш, аммо фазилатлари билан биздан фарқ қилар, шу сабабли биз уни ҳурматлар ва севар эдик. Шундай ибратли кишилардан бири Чустийдир.

Чустий хушчақчақ одам эди. Мумтоз адабий мактаб анъаналари руҳида тарбия топган Чустийнинг собиқ совет даври шароитидаги ҳаётида кўпгина ёқимсиз ҳодисалар бўлгани маълум (бошқача бўлиши мумкин ҳам эмас эди). Аммо мен Чустий билан ҳар хил шароитда кўп марotaба учрашган бўлсам ҳам, уни ҳеч қачон ҳазин, руҳан эзик, умидсиз ҳолда кўрган эмасман. Чустий ўз ғамғуссасини ичига юта биладиган, кишиларни ўзининг мотамига эмас, байрамига ҳамроҳ ва ҳамдам этадиган ажойиб инсон эди.

Энг сўнгги учрашувимиздан қолган хотира сира эсимдан чиқмайди.

Тошкент атрофидаги колхозларнинг бирида раиснинг дастурхони устида кўришганимизда, мен ундан ҳол-аҳвол сўрадим. У қариялик ҳаётининг гаштини сураёттанини гапириб, дарҳол аскияга кўчди:

— Менга ўхшаш бир қария табиб олдига келиб, ўз аҳволидан нолиб: «Тез-тез белим оғрийдиган бўлиб қолди», дебди. Табиб: «Бу — қариялик», деб изоҳлабди. У киши яна кўзининг хиралаша бошлаганидан нолибди. «Бу ҳам қариялик», дебди табиб. «Ўтирсам туролмайман, турсам ўтиролмайман», деб нолибди у киши. «Бу ҳам қариялик», дебди табиб. Қариянинг жаҳли чиқиб: «Э, табиб бўлмай ўл, нима десам, шуни қариялик деяверасанми?» деб бақирибди. Табиб пинагини бузмай жавоб берибди: «Бу гапингизга хафа бўлмайман, бу ҳам қариявликдан».

Шу хушчақчақлик ва ҳаётга ҳақиқий шоирона мафтунлик фазилати туфайли Чустий Ўзбекистондаги машҳур шоирлардан бири бўлиб қолган эди. Унинг буюк, кўп асрли шеъриятимизнинг яхши анъаналари руҳида ёзилган шеърлари ҳофизлар томонидан дарров мусиқавий либосга кийинтирилар ва халқ орасида жуда кенг ёйилиб кетар эди. Янги давр шеъриятининг вакиллари — Ғафур Ғулом, Асқад Мухтор, Рамз Бобожон ва бошқалар Ватан урушидан аввал ва кейин асосан, халқимизнинг зиёлилар қисмида — айниқса ёшлар орасида машҳур эдилар. У вақтда расман ман этилган ғазал жанрининг вакили бўлмиш қатор ғазалнавис шоирлар каби Чустий ҳам кенг халқ оммаси орасида жуда катта шуҳрат қозонди.

Бу шуҳратга Чустийнинг ижтимоий фаолияти ҳам катта мадад берарди. Ғазалгўйлар орасида Чустий кундалик ҳаётимизнинг ҳамма масалаларига ҳозиржавоблиги билан ажралиб турар эди. Фарҳод ГЭСи, Катта Фарғона канали, Катта Қўрғон сув омбори қурилишлари кабиларда Чустий шахсан ва шеърлари орқали ҳозир ва нозир эди.

Замонасининг етакчи кишилари билан дўстлиги ва ҳамроҳлиги шоир Чустий шуҳратининг янада ортувига хизмат этар эди. Жуда кўп концертларда, тўй-базмларда, байрамларда, радиода ва матбуотда Чустий номининг тез-тез пайдо бўлиб туриши — ана шу умумхалқ муҳаббатининг изҳори эди.

3.

Адабиётимиз тарихида бутун бир авлод жавлон урганки, унинг хизмати ҳали ўзининг тўла баҳосини олган эмас. Асримизнинг 20-йилларида бизнинг бой маданий ва адабий меросимизга ихлосимиз қораланди, ўтмиш маданиятимизни ўрганиш ман этилди. Кейинроқ бу соҳада анча енгиллик пайдо бўлган бўлса ҳам, аввалги салбий муносабатнинг касофати маълум даражада сезилиб турди ва меросимизни ҳақиқий кенг миқёсда ўрганишга тўсиқ бўлди. Ҳатто асримизнинг олтмишинчи йилларида ҳам, масалан, минг йиллик шеъриятимизнинг шакли бўлган арузга салбий муносабат расмий равишда «катталар»нинг нутқ ва мақолаларида аниқ изҳор этилди.

Узоқ давом этган ана шу инкорчилик шароитида Сўфизода, Хуршид, Ҳабибий, Чарҳий ва Чустий каби шоирлар мумтоз адабиётимизнинг анъаналарини давом эттирдилар ва бу анъаналарнинг ҳаётийлигини исбот этишдан тўхтамадилар. Уларнинг ижоди ўз қудрати ва маҳорати, айниқса халққа яқинлиги билан ёш шеърий авлодни ҳам анъанавий шеър ёзишга даъват этди.

Шундай қилиб, Чустий ва унинг ҳамкорлари ўтмиш адабиётимиз билан янги адабиётимиз ўртасига кўприк солиб бердилар. Бу жасур қадам ва катта тарихий хизматдир. Бу тарихий хизматнинг аҳамияти ҳақида ҳали қатор-қатор илмий тадқиқотлар ёзилади. Ана шунда Чустий каби истеъдодли шоирларнинг маданиятимиз тарихига қўшган ҳиссасининг улуғворлиги яна ҳам равшанроқ бўлиб қолади.

БОЛАЛИК БУЛОҒИДАН БИР ҚУЛТУМ

ТАҚРИЗ

Муҳаммад Раҳмоннинг «Қанотли тушлар» китобини кўздан кечирар эканман, бу тўплам ҳақида хаёлимдан кечган фикрларни китобчанинг ўзидан топгандек бўлдим.

Оқ-қора ҳам кўрсатар
бўёқларнинг барчасин,
Кўзга тутиб боқсангиз рангли
шиша парчасин.

Бу оқ-қора тасвирли телевизор ҳақидаги шеър. Аммо зерикарли, фақат оқ-қора тусдан иборат ҳаётнинг қайси бир томонига назар ташламанг, унга қувноқ ва ўзига хос болалик нигоҳи билан қараганингизда атрофдаги оддий воқеаларга ҳам жон киргандай бўлади. Кутилмаган ҳодиса, образлар орқали сиз учун одатий ва анъанавий бўлган воқеалар ва атрофингизни ўраб турган нарсалар жонланади. Тоғорада муштланиб ювилган кирни тимсоҳдаҳан «қистиргич» этагидан тишлайди. Шеърий таништириш билан бошланган ва сиз топишмоқ топаёттанда матрос деб ўйлаган нарсангизнинг жавоби тўсатдан «зебра» эканлигини билиб ҳайрон қоласиз. Аммо Муҳаммад Раҳмон ҳар бир шеърини шунчаки, фақат ёд олиш учун эмас, аниқ бир мақсад билан ёзганини илғаб олиш қийин эмас. Масалан, агар «Ишонч дарси» шеъри фақат боғча машғулотлари ва саноқни ўргатиш учун мўлжалланган деб ўйласангиз хато қиласиз. Унда маънавиятнинг болалар учун жуда оддий сабоғи туяқушмураббийнинг қанд олишга рухсат беришида намоён бўлади. Афсуски, ишонч оқланмайди. Бегемотчага икки дона қанд етмай қолади. Болалар ҳукмига ҳавола қилинган масаланинг саволи — ким айбдорлиги ҳисоб-китоб йўли билан ечилмайди. Туяқуш-мураббий ҳар бир тарбияланувчининг чойини кўздан кечириб чиқади ва чойда тўртта тўртбурчак кўпик сузиб юрганини кўради. Бу «ҳақиқатнинг юзага чиқиши», ойни этак билан ёпиб, яшириб бўлмаслигини болаларга образли кўрсатишнинг бир намунасидир. Муҳаммаджон Раҳмон шеърларида миллийлик болаларнинг кундалик муаммолари билан туташиб кетади. Муаллиф шеърларининг жўғрофияси кенг, қаҳрамонлари ҳам турли-туман: болалар, ҳайвон ва қушлар. Аммо бу қаҳрамонлар ўйингиздаги, хаёлингиздаги муаммолар билан бандцек туюлади. Ҳакка хола ғизғиз чўп ташийди. Унинг саволига қизиққан болага эса шундай жавоб қайтаради;

Битсин дейман тезроқ уйи, кейин бўлар бешик тўйи.

Муҳаммаджон Раҳмон китобчасидаги яна бир нарсани алоҳида таъкидлаб ўтмоқ зарур. У ҳам бўлса шаклий ранг-барангликдир. «Ой» ва «Дум» мушоираси турли жониворлар тилидан самимий ва ишонарли жаранглайди. Чунки у ҳар бир кишининг воқеликка ўз нуқтаи назарининг талқинини исботлайди.

Шоир фолклор элементидан жуда усталик билан фойдаланади. Масалан, «Сувараклар султони» ҳангомасида ҳам латифа, ҳам эртак элементлари кўзга ташланади, аммо бу ҳангома ҳар бир уйда тўсатдан пайдо бўлиб қолиши мумкин бўлган сувараклар муаммоси билан шундай узвий боғланганки, уни шеър қаҳрамони Азим қандай ечган экан деб китобхон бироз ўйланиб қолади. Бувисига суваракларни йўқ қилишни ваъда қилган Азим сувараклар султонини ўз олдига чақириб, унинг ориятини қўзғайди. Пастки қаватдаги сувараклар султони сени қўрқоқ, шиптирхўр деб атади, дейди. Мақсад (халқ эртагида шер ўз акси билан олишишга жўнагандек) суваракни сувараклар билан олиштириб, улардан халос бўлиш. Аммо кутилмаганда натижа бошқача бўлиб чиқади. Сувараклар султони жангда ғалаба қилиб, ўзи билан бирга кўплаб асирларни бошлаб келади. Муҳаммаджон Раҳмон шеърининг тарбиявий аҳамияти эртакдагидан ҳам кучлироқ туюлади. Яъни сенга ишонган одамни ўлимга (бирор-бир жабрга) йўналтирмоқ гуноҳ. Бу ерда сувакларнинг ғалабаси адолат қарор топишининг бир намунаси сифатида намоён бўлади. Унинг тўпламга кирган «Бир гўзал лавҳа», «Чигиртка қўшиғи», «Манзара» шеърлари айнан шундай шеърлар жумласидандир. Аммо буларни ҳам соф лирик кайфият бағишловчи шеърлар дейиш қийин. «Манзара» шеърида пишган олмалар ариққа калла ташлайди. «Сакранг» дея шабада уларнинг бетларидан чимчилаб кетади.

Ҳиринг-ҳиринг кулади
Ой осмонда ялтираб,
Трамплин-шохларда
Хом олмалар қалтирар.

Шоир шеърларининг аксарияти узун. Аммо бу шеърларни ўқиган китобхон зерикмайди. Чунки ҳар бир шеър учун қизиқ сюжет ёки композиция танланади. Юқоридаги сувараклар ҳақидаги шеър сюжети фолклордан олинган бўлса, «Бўр одам» шеърида эса фолклордаги тасвир усули шеърнинг бошланишига қўйилган. Бу тасвир, агар сарлавҳага эътибор қилмасангиз, топишмоққа ҳам ўхшаб кетади.

Танкабурун, жайрасоч,
Чиллак қўли тўрт қулоч,
Озиқ тиши — қозиқдай,
Оғзи — тўзган чориқдай,
Қулоқлари — зоғора,
Қорни — хамир тоғора.

Муҳаммаджон Раҳмоннинг болаларга аталган шеърларида унинг болалар шоири сифатида ўз овози жаранглаб туради. Ҳайвонлар ҳақидаги баъзи шеърлари нимаси биландир Анвар Обиджоннинг шеърларини эслатса ҳам, синчиклаб қарасангиз, бу услуб айнан М. Раҳмонга хослигини сезасиз. Ўйчан, мушоҳадали катталар шоири болалар шоири сифатида яна бир гўзал тўплам яратганига қувонасиз. Бу тўпламни ўқигач эса беғубор болалик булоғидан бир қултум тоза сув ичгандек бўласиз.

Кавсар ТУРДИЕВА,
филология фанлари номзоди

ЗАРРАЛАРИ ЗАР ДИЁР

Боши биринчи бетда

кундан буён ўтган давр ичида ватан ҳақида ўн битта қўшиқ ёздим. Назаримда, бу танлов менга ижодий илҳом бағишлади, ватанпарварлик руҳида асарлар яратишга руҳлантирди. Булардан бештаси болалар учун, биттаси ҳарбийларга, яна бири ёшларга, иккитаси катталарга бағишланган.

Уларнинг шеърларини Жуманиёз Жабборов, Пўлат Мўмин, Зоҳиджон Обидов, Зулфия Мўминова, Раим Фарҳодий каби шоирлар ёзганлар.

Шуниси мен учун қувончлики, улардан олтитаси танловда қатнашиб, иккитаси сўнгги босқичда қатнашиш ҳуқуқини қўлга киритди. Булар боғча ёшидаги болаларга мўлжалланган «Хумо қушим» ва талабаларга бағишланган «Зарралари зар ватан» қўшиқларидир. Ижодкор учун шунинг ўзи катта муваффақият, деб ўйлайман.

— Мана, сиз танлов бошлангандан буён барча жараёнларнинг иштирокчиси бўлиб келяпсиз. Шунинг учун, шубҳасиз, таассуротларингиз мухлисларни қизиқтириши табиий.

— Биласизми, бошда бу танловнинг шу қадар оммалашиб кетишини тасаввур ҳам қилмагандим. Ҳозир шуни бемалол айтишим мумкинки, бу умумхалқ танловига айланди. Дастлабки босқичларда жуда кўп одам қатнашди. Нафақат ижодкорлар, оддий ишчи-хизматчилар, деҳқонлар ҳам ҳиссаларини қўшдилар. Бастакорлар уюшмасида ташкил этилган штабга шеърлар, мусиқалар битилган минглаб мактублар келди. Улар менинг, Анор Назаров, Рустам Абдуллаев ва бошқаларнинг номларига битилганди. Очиғи, шахсан ўз номимга келган хатларнинг барчасига жавоб бериб улгура олмадим. Шунинг учун пайтдан фойдаланиб, улардан узр сўрайман, ва ишончлари учун миннатдорчилик билдираман.

Шуни айтиш керакки, бундай танлов республикамизда биринчи марта ўтяпти. Эҳтимол, биринчи бўлгани учун ҳам баъзи хатоликлар ўтгандир. Ўйлайманки, бу анъанага айланади ва камчиликлар тўғриланиб бораверади. Муҳими, савиясидан қатъий назар, ҳар бир асарда ватанга муносабат бор, унга муҳаббат туйғулари жўш уриб турибди.

Якунловчи босқич қўшиқ фестивалга айланади, деб ўйлайман.

«Туркистон» саройида 3 кун давом этадиган бу тадбирда 70 га яқин қўшиқ ижро этилади. Совриндорларнинг якунловчи концерти «Халқлар дўстлиги» саройида бўлади.

Асосий 10 та ўриндан ташқари, алоҳида совринлар ҳам белгиланган. Энг яхши матн, овоз, болалар қўшиқлари, ҳарбий қўшиқлар учун, энг ёш ижрочига ёки дебют учун бериладиган совринларни ҳомийлар эгаларига топширадилар.

Танлов ғолиблари Мустақилликнинг беш йиллигига бағишланган тантаналарда қатнашадилар.

Ҳозир, шу кунларда эса республика Вазирлар маҳкамаси ҳамда ташкилий қўмита томонидан ҳар бир вилоятга биттадан композиторлар юбориш уюштирилди. Улар биринчи ўринни олган қўшиқ ва унинг ижрочилари билан яна бир бор иш олиб борадилар, зарур маслаҳатлар бериб, кўмаклашадилар. Шахсан ўзим Самарқандда бўлиб қайтдим. Албатта, ҳар бир қатнашчи якуний босқични катта умид билан кутяпти. Лекин асосий совринлар саноқли. Ана шу саноқли ғолибларнинг аниқланишига жуда оз қолди. Мен уларнинг барчасига ижодий омад тилайман.

Г. УМАРОВА

ДОМЛА «САЁҲАТ»ДАН СЎНГ

ЁДНОМА

Тўхтасин Жалолов адабиётшунослигимизга юракни қайтариб келтирган зотлардан бири эди, десам янглишмаган бўламан. У киши қўлига қалам олганда ҳар бир сўзни юрак ҳоври билан битар, ҳеч қачон «тил учи»дан ёзмас, дилидан ёзарди. У кишининг мана шу фазилати одамларда адабиётшунослик соҳасига яна рағбат уйғотишга олиб келди. Бу эса жуда муҳим масала. У ёзган ҳар бир мақола, рисола оддий китобхонни ҳам адабиётшунослик дастурхонига чорлади, шеърият сатрларида бекиниб ётган ва ўз хонандаси билан восил бўлолмаган, маъноларга тўсиқ бўлиб турган пардани кўтарди; ёш хонанда шеъриятдаги балоғатни, унга сингдирилган фасоҳатни англайдиган даражага эришди.

Чиндан ҳам Тўхтасин домла мақолаларини ўқисангиз, у киши ёзаёттан адиб меросига қизиқиб қоласиз, уни ўқимасликни ўзингизга эп билмайсиз, албатта, ўша асарни топишга интиласиз. У киши хоҳ ўн бешинчи аср адабиётига (мен бунда «Хамса» талқинларини назарда тутаяпман), хоҳ асримиздан аввалги ва ҳозирги давр адибалари ижодига баҳо беришда бўлсин (бунда мен муҳтарама адибамиз Зулфия ижодига баҳо берганларини назарда тутаяпман) олим ўзига хос ёндошиш билан бошқалардан ажралиб турарди. Ўша пайтларда домланинг ёшлари олтмишлар атрофида бўлсаям, аммо ҳамфикрлари кўпинча ўттиз беш-қирқларга борган ёш зиёлилар буларди. Нима бўлдию бир куни суҳбат қилиб ўтирганимизда дўстларидан бири сўраб қолди:

— Домла, сизни, ҳеч ўз тенгқурларингиз билан суҳбат қурганингизни кўрмаганман, қачон кўрсам, улфатларингиз ўзингиздан йигирма-йигирма беш ёш кичикроқлар бўлади-я, — деди.

Домла шунда қандайдир ноқулайлик сездилар. Орамиздагилардан бири:

— Шу ҳам савол бўлдию! — деб қолди.

Домла бўлса, бу тўғри савол, лекин негадир мен бу борада ҳеч ўйламаган эканман, дедилар. Шунда мен домлани хижолатдан қутқариш ниятида бу ҳолга шарҳ бердим:

— Домла «саёҳат»га кетганларида навқирон, кучга тўлган, сизу бизга ўхшаган ёш бўлганлар. Шунда сизу биз кабилар билан улфат, ҳамсуҳбат бўлганлар. Энди бўлса «саёҳат»да ўтган умрларини тан олмайдилар, ўша томонда кечган даврни ўз умрларига ҳам қўшмайдилар. Шунинг учун домла «саёҳат»дан олдинги ёшдаги улфатлар билан дардлашадилар, суҳбат қиладилар, — дедим.

Домла мендан миннатдор бўлиб:

— Балли, укам, мен айтолмаган, лекин айтишим керак бўлган гапларни сиз айтдингиз, — дедилар.

Ўрта аср араб шоири Абу Нувос (756-813) бир мактабнинг ёнидан ўтиб кетаётган бир талаба ўқитувчисидан сўраб қолди:

— Абу Нувоснинг май ҳақида бир шеъри бор: буни ичгил, лекин уни ичаёттанингда «Бу шароб!» деб овоз чиқариб ичгил, дебди. Бу билан шоир нима демоқчи?

Ўқитувчи ўйланиб қолиб, талабаси саволига жавоб беролмай, билмадим, дебди.

Шунда талаба яна сўз олиб айтибди:

— Бунинг шарҳига мен шундай таъбир бераман: одамларда бешта ҳиссий аъзо бор: кўриш, ҳид билиш, татиб кўриб билиш, тан билан сезиш, эшитиш. Шароб келганда одам уни кўрибоқ роҳат қилади, кўзи қувонади, лабига олиб бориб ҳам унинг ҳидидан, ҳам мазасидан завқ олади, бунда татиб кўриб ва ҳид билиш билан аъзоси роҳат топади. Кейин ичиб бадани уни сезиб ҳузур қилади, булардан кайф қиладию, лекин кайф мукаммал бўлмайди. Бордию у шаробни ичаёттанида «Бу шароб!» деб ичса, унда кишидаги эшитиш аъзоси ҳам роҳат топади, натижада, кишидан бешта аъзонинг кайф қилиш ҳолати мукаммал бўлади, кўнгли ўрнига тушади, менингча, шеърнинг таъбири шундай, дейди.

Талабанинг бу гапларини дераза ортидан эшитиб турган шоир Абу Нувос беҳад қувонади, чидаб туролмайди, дарҳол талабага миннатдорчилик билдиради:

— Баракалла, ўғлим, бу шеърни ўзим ёзиб сенчалик тушунмаган эканман. Ўз шеъримни менга сен тушунтириб бердинг, офарин! — деб болага янги ёзилган бир шеърини совға қилади.

Мен даврада бу ҳикоятни айтиб берганимда Тўхтасин домла қувониб кетдилар, ҳатто шу муносабат билан қадаҳлар ҳам кўтарилди.

Домла яхшигина адиб, яхшигина шоир, ёзувчи ҳам таржимон эдилар. У киши адабиёт билан оддий ўқувчи орасини яқинлаштирди; менимча, олим адабиёт шунчаки адабиёт бўлиб қолмай, кўпчиликнинг мулки эканлигини амалда далолат қилган адиблардан бири сифатида қолади.

Абдусодиқ ИРИСОВ

Мухтор ХУДОЙҚУЛОВ

МОЗИЙ САБОҚЛАРИ

УЛУҒБЕК РАСАДХОНАСИНИ БУЗГАН КИМ?

Буюк фалакиётшунос олим Мирзо Улуғбек Самарқанднинг Чўпон ота тепалигида бунёд этган машҳур расадхонани билмаган, ўша томонларга йўли тушганда, уни бориб кўрмаган одам топилмаса керак. Фақат ер остидаги қисмигина бутун қолган бу табаррук обида ҳамон инсониятни ҳайратга солади. Шу боис аждодларимизнинг буюк тафаккури-ю заковати тимсоли бўлмиш қадимий расадхонанинг асримиз бошида рус қадимшунос олими Вяткин томонидан топилган ва қазилган қолдиқлари ҳам биз учун азиз ва ардоқлидир, ҳамиша халқ эъзозида ва давлат эътиборидадир. Унинг ёнгинасида қад кўтарган янги Улуғбек осори атиқахонасига келувчи зиёратчиларнинг оёғи узилмайди.

Шу пайтгача расадхона қачон ва ким томонидан бузилганлиги номаълум бўлиб келарди. Қилни қирқ ёрувчи тарихчиларимиз ана шу масалага ҳам аниқлик киритдилар. Шарқшунос Исмоил Бекжоновнинг ёзишича, бу воқеа XVII асрда яшаб ўтган Мутрибий деган адибнинг «Нусхайи зебойи жаҳонгирий» тазкирасида қайд этиб ўтилган экан.

Мутрибийнинг гувоҳлик беришига қараганда, Мирзо Улуғбек расадхонасининг биноси XV асрнинг охиригача яхши сақланган, кейин ташландиқ ҳолга келиб қолган. Уч қаватдан иборат бўлган, деворлари жўғрофия, фалакиётшуносликка доир турли расмлар, жадваллар билан безатилган бу ажойиб иморат шу қадар хароблашганки, ўша давр кишилари тунда қўрқмасдан расадхонага кириб чиқиш борасида бир-бирлари билан бас бойлашар эканлар. Иттифоқо, бир киши шартда ютаман деб, ярим тунда расадхонага кириб, белги сифатида деворга пичоқ суқмоқчи бўлган, бу ишни бажаришда ўз чопонини этагини ҳам пичоққа қўшиб қадаб қўйган, ортига қайтмоқчи бўлганда тўнини биров ушлаб тортиб қолгандай бўлгану қўрққанидан жони чиқиб кетган эмиш. Кейин Самарқанднинг ўша пайтдаги ҳокими расадхонани буздириб, ғиштларини ва бошқа қурилиш анжомаларини бир кўприкни таъмирлашга ишлатибди.

Расадхонадай табаррук осори атиқани буздирган ҳукмдор —Абдуллахон II томонидан тайинланиб Самарқандга 1586—1598 йилларда ҳокимлик қилган Ҳожибей Оталиқ Дўрмон эди!

УБАЙДУЛЛОХОН АЙТГАН АРАБЧА ҒАЗАЛ

Убайдуллохоннинг номи ҳам ўлкамиз тарихида ёзилиб қолган. Унинг бутун умри ўша давр ҳукмдорлари ва ҳукмдорликка талабгор аслзодаларники сингари тахт талоши ва шунга кўра жангу жадаллар билан ўтганди. У шоир бўлиб, туркий, форсий ва арабий тилларда ажойиб шеърлар битганди. Алишер Навоийнинг «Мажолис-ун нафоис» асаридан кейинги ўринда турувчи ва ўз даври хону шоирлари ҳақида чуқур ва батафсил маълумотлар келтирилган «Музаккири ахбоб»нинг муаллифи Ҳасанхожа Нисорий бу ҳақда шундай гувоҳлик беради.

«Убайдуллохон шеър илмларида соҳиби фан (яъни маҳоратли) эдиким, бу ўринда таърифига эҳтиёж ортиқча иш». Адиб сўзининг исботи сифатида хон томонидан араб тилида ёзилган ушбу ғазални келтиради:

Ҳайра фи жамолиҳи унзур фи камолиҳи,
Кулли лисон восиф фи сифати жамолиҳи.
Азъафани вифоқуҳу каммислиҳу иштиёқиҳу,
Ахориқони фироқиҳу фи талаби висолиҳи.
...
Толибуна Убайдука минка хува юрийдука,
Фааътиҳу муродуҳу анта туриду болиҳи.

Яъни:

Ёр жамоли ҳайратга солур, қадди-қомати кўзинг олур,
Ҳар бир тил эса унинг ҳусни сифатин васф этар,
Нозик таъбидек, мени ўлдирди нозу карашмаси,
Васли фироқида бу жону тан куйиб битар.
...
Убайдинг ҳам толибингдир, висолингдан умидвордир,
Кўнглинг раво кўрса, уни муродига бир кун етқар.

ҚАТЛ ОЛДИДАН ЎҚИЛГАН РУБОИЙ

Ҳасанхожа Нисорийнинг «Музаккири ахбоб» тазкирасида нақл қилинишича, Бадахшон подшоҳи Сулаймоншоҳнинг фозилликда ва сўзамолликда тенги йўқ Иброҳим Мирзо исмли ўғли бўлиб, форс ва турк тилларида ажойиб шеърлар битаркан. У бир шоира билан мушоира қилибди. Қиз унга:

Шоҳо, ту шоири-ю, на дар пояйи мани,
Ман офтоби аршаму ту сояйи мани.

Яъни: «Эй шоҳ, сен шоирсан, аммо шоирликда менинг пойимга ета олмайсан. Мен кўкдаги қуёшман, сен эса атиги соямсан»,—депти. Шоиранинг мақтанчолигига жавобан шаҳзода:

Аз шутурони Вайси Қаран як шутур манам,
Ман дар қатори нараму ту мояйи мани.

Яъни: «Мен авлиё Вайс Қаран боққан туялар қаторида битта туяман, фақат эркак туяман, сен эса менинг моямсан»,—деб йигитларга хос чапаниларча жавоб қилибди.

Кейинчалик бу шўх, диловар шаҳзоданинг бошига оғир кун тушади—у отаси билан Балхни олиш учун қўшин тортиб боради. Лекин қаттиқ жангда бадахшонликлар енгилади, Сулаймон подшоҳ қочади, Иброҳим Мирзо қўлга тушади. Уни қатлга олиб келадилар.Ўлими олдидан Иброҳим Мирзо қуйидаги рубоийни айтади:

Эй лаъли Бадахшон, зи Бадахшон рафтӣ,
Тобанда чу хуршиди дарахшон рафтӣ.
Дар даҳри чу ҳотами Сулаймон будӣ
Афсуски, аз дасти Сулаймон рафтӣ.

Яъни: «Эй Бадахшон лаъли, Бадахшондан кетдинг, қуёшдек порлаб, ярқираганча кетдинг. Дунёда Сулаймон пайғамбар узугидек эдинг, афсуски, отанг Сулаймоннинг дастидан кетдинг...»

Қатл олдидан ўқилган бу рубоий шаҳзоданинг юрак-юрагидан чиққан, Бадахшон лаълининг сўнгги бор порлаши эди..

МИРЗО БОБУР АЙТГАН БИР МАТЛАЪ ХУСУСИДА

Султонларнинг энг сараси ва зўр шижоатлиси эди,—деб ёзади Ҳасанхожа Нисорий «Музаккири ахбоб»ида Заҳириддин Муҳаммад Бобур хусусида.—Шамшир зарби билан Мовароуннаҳр мамлакатларига эга бўлиб, уни сақлаб қолишда кўп саъйҳаракатлар ва жонини аямасдан жаҳду жадаллар кўрсатди. Мардона тўқнашувлар қилди, аммо тақдир ўқига тадбир қолқони дош беролмагач, таъб тўтиси ҳинд шаккаристонига майл билдириб, Ҳиндистон мамлакатларини эгаллашга юз тутди».

«Бобур подшоҳнинг фазилатлари бисёр ва камолатлари бешумордир. Аруз бўйича ёзган рисоласи бир денгиздирким, ичи тўла жавоҳиру дурдона...»—деб шоҳ ва шоирнинг таърифини тўлдиради, мутазкир ва унинг ажойиб ғазалларидан намуналар келтиради. Улар орасида муаллиф «ғоятда дилпазир ва ажойибу беназир» деб баҳолаган қуйидаги матлаъ ҳам келтирилган:

Ўлум уйқусидан бўлдум жаҳон фикридин осуда,
Мени истасангиз, дўстлар, топқайсиз уйқуда.

Ғазал давомида шоҳнинг ҳаёт ҳақидаги хулосаси, инсоний фалсафаси шундай баён этилади:

Неким тақдир бўлса ул бўлур, таҳқиқ билгайсен,
Эрур жангу жадал, ранжу риёзат барча беҳуда.

Улуғ шоҳ ва шоирнинг бизга номаълум бўлган бу улуғ абётини ҳозирги авлодгача етказиб келган муҳтарам тазкирачига худодан раҳмат тилаймиз.

ЙЎҚОЛГАН ЭШАК

Хожа Нисорийнинг нақл қилишича, бир воиз одамларга яхши сўзлар билан панд-насиҳат қилаётганда иккинчи одам ҳазиллашмоқчи бўлибди. У йўқолган эшагини излаб юрган бир кишига: «Мана шу минбардаги одам жарчи, агар унга айтсанг, чор атрофга жар олиб, балки эшагингни топиб берар»,—дебди. Ҳалиги одам бу гапга лаққа тушиб, воиздан илтимос қила бошлабди. Воиз қараса, бу бечорани кимдир роса лақиллатган. Шунда у ўз ваъзини тўхтатиб, ўтирганларга қараб: «Орангизда ишқ-муҳаббат кўчасига кирмаган одам борми?»—деб сўрабди. Бу саволга дастлаб ҳеч ким жавоб бермабди. Воиз қайта-қайта сўрайвергач, жун тўн кийган, эътиқоди суст, норасо бир одам: «Мен ҳеч қачон ишқ нимаю ошиқлик нималигини билмаганман»,—деб жавоб қилибди. Воиз уни эшагини излаб юрган кишига кўрсатиб: «Мана шу сен йўқотган эшак бўлади»,—дебди.

МУСИҚА НИМА?

Ҳасанхожа Нисорий «Музаккири ахбоб»ида мусиқа сўзининг келиб чиқиш маъносини ҳам келтириб ўтганлар. Инжили Шариф ва Қуръони Каримда айтилишича, Мусо алайҳиссалом ўз қабиласи учун сув сўраганда, Тангри: «Ҳассангни тошга ур»,—дебди ва бу амр бажарилгач, ўн икки чашма ҳар хил нағмали товушлар билан қайнаб оқа бошлабди. Шунда Мусога «Бу оҳангларни асра», маъносида бир нидо эшитилибди. Бу сўздан мусиқа сўзи, кейинчалик илми келиб чиқибди. Бу илм 12 мақом номи билан машҳурдирки, ҳар мақомни фалакдаги бир буржга нисбат берадилар. Буёғи яратганга маълум.

Қовун гули

Орамизда гулни севмайдиган, уни ардоқламайдиган киши бўлмаса керак. Бироқ гуллар орасида одамзот суймайдиган, ардоқлабэъзозламайдиган гул ҳам бўлади. У қовун гули...

Ушанда 9-10 ёшларда эдим. Қиш қаттиқ келиб, каттакон боғимизни совуқ уриб кетди. Ўтинга айланган мевали дарахтларни кесиб ташлашдан ўзга чорамиз қолмади. Ўрнини полиз қилиб, қовун экдик. Ниҳолчалар тезда икки қулоқ бўлди, барг чиқариб, палак ёйди. Отам боғнинг янги файзидан хурсанд эди. Аммо худди шундай хуш кунларнинг бирида қон босими кўтарилиб, ётиб қолди. Бир ойча туман касалхонасида даволанди. Касалхонадан соғайиб қайтган куниёқ тўғри полизга чиқди. Менинг ҳамроҳлигимда эгат оралади. Бир вақт қарасам, негадир унинг диққати ошаяпти, билинар-билинмас кўнгли ўкинаяпти. Бунинг сабабини кейин билдим.

— Қон босими бор одамга эгилиш мумкин эмас, — деди у менга юзланиб. — Сен анави сариқ гулларнинг ҳаммасини юлиб ташла!

Мен ҳайрон бўлиб отамга тикилдим:

— Ҳиди бўлмаса ҳам чиройли гул-ку...

— Қовун гули бехосият бўлади, — деди отам полиздан кўз узмай. — Полизни палакмурда қилади. Экин ривожини тўсиб қўяди.

Мен полизимизда сариқ гуллар кўпаяётганлигидан қувониб юргандим. Шунга қарамай, отамнинг гапидан сўнг барини юлиб ташладим. Ўша оқ томирли, ҳидсиз, аммо бир қадар кўримли қовун гуллари ҳамон кўз олдимда. Мен ҳамон уларга бехосият деб қарайман. Бирор полизга кирсаму қовун гулини кўриб қолсам, деҳқон меҳнатига дилим ачиниб, унинг юзига боқолмайман.

Қовун гули... Дарҳақиқат, ўша йили қовунлар ширага кириши арафасида касалликка чалинди, офтоб урди. Оқибатда палаклар сарғайди, сўлиган қовунлар бемаза бўлиб қолди. Ҳосили ҳам арзимаган пул бўлди.

Болалигимизда кеча-кундуз очиқ турадиган дарвозаларга хавотир ва гумоннинг қовун гулига ўхшаш шакл-шамойилли қулфлари илиб қўйиладиган бўлди. Ёнма-ён ҳовлилар ўртасидаги ўрта эшикчалар сариқ гуллар-ла лойсувоқ қилиб ташланади. Бу лойсувоқларнинг айримларига ўзаро хусумат ва адоват гулининг сариқ уруғи қоришгандай. Мана, ўзингиз таҳлил қилинг.

Томга узум ёяётган болакай қўшнининг ҳовлисига назар ташлайди. У тенгдош қўшниси билан ўйнамоқчи. Бироқ ўртоғи кеча ота-онаси билан қариндошлариникига тўйга кетган. Ҳовлида туравериб, очликдан силласи қуриган ола говмиш эса арқонни узиб, эндигина думбулга кирган маккажўхорини пайҳон қилиб, паққос туширмоқда.

Болакай шошиб отасини огоҳлантиради. Қўшни ҳовлида ҳеч ким йўқлигини тушунтиради. Ота эса «Ишинг бўлмасин» дегандек, уни жеркиб беради. Кечқурун уйга қайтган қўшнилар бор давлатлари бўлмиш ола говмишни жўхоризорда шишиб ўлиб ётган ҳолда кўриб, қаттиқ ўкинадилар. Бу ўкинч «Келган бало шунга урсин», деган синиқ бир юпанч билан тугайди.

Қаранг, кин, адоват, хусумат туфайли бир оила зарар кўрди. Ахир қўшни томдан ошиб бўлса-да, бўшалган сигирни қайта боғлаб қўйиши мумкин эди-ку?! Йўқ, у атайлаб бундай қилмади. Сигир бўшалиб кетганини ўғлидан эшитганда, пинак ҳам бузмади. Негаки, шу тобда унинг тош юрагида қовун гулига ўхшаш сариқ гул ниш урди. Бу гул тонгга қадар ўсди, очилиб-яшнади...

Менинг онгимга «Уйда отанг ўтирган бўлса, томга чиқма» деган нақл маҳкам ўрнашиб қолган. Негаки, бу нақлда ота қадр-қиммати улуғланган. Бироқ ҳозир ҳамма ҳам унга бирдек амал қилаяптими?! Йўқ! Аксинча, қайнона-келин, ота-ўғил можаролари оддий ҳолга айланиб қолди. Авваллари бирор келин ногаҳон аразлаб, отасиникига кетиб қолса, шу оқшомдаёқ унинг орқасидан одам борарди. Ҳа, атайин оқшомда бориларди. Чунки номус устунлик қиларди. Элдан уялиш бор эди. «Ўтган кунлар» қаҳрамонларидан бири — Юсуфбек Ҳожининг келини Зайнаб аразлаб кетгани ҳақидаги хабарни эшитган ҳолатини бир эсланг. Ногаҳоний саросима бор эди Ҳожининг чеҳрасида. Яқин-яқингача бунақа воқеалар тафсилоти қуни-қўшни ухлагач, таҳлил этиларди. Жаҳлга эрк берганлар тавбатазарру қиларди. Эртасига ҳаёт аввалгидек бир маромда давом этарди./

Энди-чи?! Куппа-кундузи можаро бошланади. Қуни-қўшнидан ҳам, маҳалла-кўйдан, маъмурий идоралар ходимларидан ҳам истиҳола қилиш йўқ. Мушти тугилган эр жаҳл билан кўчага чиқиб кетади. У ҳали қирққа ҳам бормаган. Аммо юзлари ажиндор. Унинг қўли калталиги билан хотинининг иши йўқ. У тезроқ қайнона уйидан чиқиб, алоҳида ҳовлида яшашни хоҳлайди. У эрининг қўйнида гўёки қовун гулидек сариқ гул! Яйратмайди ҳам, яшнатмайди ҳам. Ниҳоят уйни бузиб чиқиш керак деган қарорга келади. Турмуш ўртоғини шунга кўндиради. Эр кетмон кўтариб томга чиқади. Унинг уйланмаган укасига эса уй керак. Орага келин аралашади, қайнона аралашади. «Бу менинг келинлик уйим, — дейди хотин сурбетларча эрига ишора қилиб, — бузаверинг». Кетмон уч-тўрт бор ҳавога кўтарилади. Кекса ота ғазабга минади. Ўғил ишини давом эттиради. Унинг қарори қатъий: уйни бузмаса бўлмайди. Чунки қўйнидаги бехосият сариқ гул тонгга қадар жилваланиб чиққан. Бу жилва — маккорлик, бу жилва — ғазаб. Кошки, уни қовун гулидек юлиб ташлаш осон бўлса?!

Етмишинчи йиллар пахтачилик учун ниҳоятда оғир кечгани барчага аён. Ғўзаларга сариқ гуллар чирмашиб ўсди ўша йиллар. Сариқ гул — ваъда, сариқ гул — қоғоз тоғлар, сариқ гул — етмиш центнерлик ёлғон, сариқ гул — декабр ойидаги бир чаноқ... Иқтидорли шоир Шукур Қурбон ўша даврнинг оғриқли сариқ манзарасини «Бригадир, етмишинчи йиллар» шеърида қуйидагича чизганди:

«Очилмаган кўсакдан — умид»
Аллақандай илинж-умидда
Далаларни ҳайдаттирмади,
Киргунича қиш,
Очилар деб қолган-кутган кўсаклар,
Оқибат қор тўлди бўш чаноқларга!
Унга пахта бўлиб кўринди бу қор.
Дардининг зўридан
Унга пахта бўлиб кўринди борлиқ,
Еру осмон
Еру осмон ораси!..
— Қани ҳамма пахтага! —
Ҳайқирди шу чоқ, —
Пахта, пахта, пахта ҳаммаёқ!
Қани ҳамма пахтага! Пахтага! Пах!..
Ҳамма, ҳамма! Ҳам...м!..

Манзара кўз олдингизга келдими? Пахта деб ҳайқиравериб ҳолдан тойган бригадирнинг кўкрак чўнтагида сариқ гул бор эди. Унинг ичи сариқ, юзи чўгдай қип-қизил, тўртбурчаксимон эди.

Аллоҳ барчанинг кўнглига яхшилик уруғини сочиб яратган. Биз уни авайлаб-асрашимиз керак. Фарзандларимизнинг соғлом танларида ғурур бешикаст ўссин. Бу танларда қовун гулига ўхшаш сариқ гуллар сира-сира бўй кўрсатмасин!

Дилмурод ЖАББОР,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси

Акс садо

МУАЛЛИФЛАРНИ ЧАЛҒИТГАН БИР ҒАЗАЛ

Республикамизнинг машҳур «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг 1996 йил 5 январ сонида тадқиқотчи Ситора Мамадмуродованинг «Бир ғазалнинг икки муаллифи» сарлавҳали мақоласини эътибор билан ўқиб чиқдик. Мақолада баён қилинган фикр ва хулосадан келиб чиқиб, мазкур масалага ўз муносабатимизни билдиришни лозим деб топдик.

Таниқли адабиётшунос, ўзбек шоирлари ижоди билан шуғулланиб, бу ҳақда алоҳида китоблар ёзган Тўхтасин Жалолов «Ўзбек шоиралари» рисоласининг биринчи нашрида Маҳзунага бағишланган қисмида «этти» радифли ғазални шоира ижодининг намунаси сифатида эълон қилган эди. Шу муносабат билан атоқли адабиётшунос олим Азизхон Қаюмов ўзининг «Қўқон адабий муҳити» асарида шундай деб ёзганди:

«Т. Жалоловнинг «Ўзбек шоиралари» китобида «Қачонким лаъли нобинг сўзда майли нўшханд этти» деган ғазал Маҳзунага нисбат берилиб, унинг шеъри сифатида келтирилган (127-бет). «Мажмуаи шоирон»да Фазлий ана шу ғазални келтирар экан, унинг автори тўғрисида бундай деб ёзади:

Зи қозичаи Уйчиги ин ғазал,
Нишон монд бо достон дар малал.

Ҳама умр ранжур буди тамом,
Аз он рўй Маҳзун ба худ кардӣ ном.

Ба фаҳму хирад буд равшан замир,
Ғизояш зи хони атои амир.

Чу гардид жонаш асири ажал,
Нишон монд аз шеъри ў ин ғазал.

(УзФА ШИ, 9914, 516-бет)

ТАРЖИМАСИ

Бу ғазал Уйчининг қозичасидандир,
Халқ орасидаги дўстларига нишона бўлиб қолди.

Бутун умри озор чекиб ўтган эди,
Шунинг учун ўзига МАҲЗУН (таъкид бизники—А. Қ.) деб ном қўйган эди.

Фаҳму ақлда фикри равшан эди,
Амирнинг ато дастурхонидан озуқ олар эди.

Ажал унинг жонини асир қилгани учун
Унинг шеъридан шу ғазал нишон қолди.

Шу кириш сўзидан сўнг «Қачонким лаъли нобинг сўзда майли нўшханд этти», деб бошланадиган ўн байтли ғазал келтирилади, (ўша қўлёзма, 516—517-бетлар). Демак, бу ғазал Маҳзунага эмас, Маҳзунга тегишли ғазалдир. Маҳзун Маҳзуна Муллабошмон қизи эмас, балки Уйчининг қозиси эди. У «Мажмуаи шоирон» тўплами тузилмасидан аввал, яъни 1821 йилдан олдин вафот этган» (Азиз Қаюмов, «Қўқон адабий муҳити», Тошкент, 1961 йил, 238—239-бетлар).

Юқоридаги танқидий фикрдан тўғри хулоса чиқарган Тўхтасин Жалолов «Ўзбек шоиралари» китобининг кейинги нашрларида ўз хатосини бартараф этди.

Қуйида Фазлий тазкирасидаги Маҳзун ғазалини тўлиқ келтирамиз:

Қачонким лаъли нобинг сўзда майли нўшханд этти,
Ҳазин жону кўнгулни талхкому дардманд этти.

Бути номеҳрибоним масти лояъқил чиқиб, ваҳким,
Бошимға сакратиб, хоки таним гарди самaнд этти.

Вафосиз дилрабодин шиква қилсам, айб қилманглар.
Ки, ман жон бердим-у, аёрни ул аржуманд этти.

Ямон кўз тегмасун деб ҳуснига ул хублар шоҳи
Жамоли оташиға донаи холин сипанд этти.

Ҳама ушшоқ элин қатл эттали бебок жаллодим
Қошидин тийғ тортиб, тори кокулдин каманд этти.

Шакарлаблар табассум қилсалар, кўнглунгни олдурма,
Мани йиғлатти аччиғ, ҳар қачонким нўшханд этти.

Фалак ҳар кимни аъло рутба қилди, бесабаб эрмас,
Қуёшни ерга киргузмак учун, билким, баланд этти.

Бу гулшан ичра улким гул каби нозукбадан эрди,
Ажални тундбоди оқибат хори нажанд этти.

Замона шаҳлари, кўргилки, ёнимға муносиб деб
Ки, руҳдек ростдин фарзиндек эгрини писанд этти.

Қиё боқғайму деб, Маҳзун, кўнгул кўп интизор ўлди,
Биҳамдиллаҳки, мужгон новакидин баҳраманд этти.

(«Мажмуаи шоирон», тошбосма, Тошканд, В. М. Ильин матбааси, 1900 йил, 424-бет.)

Юқоридаги келтирилган матндан ҳам кўриниб турибдики, ғазалнинг матлаъи ҳамда айрим сўзлардаги жузъий ўзгаришларни ҳисобга олмаганда, мазкур ғазал Маҳзунанинг ғазали деб тақдим қилинаётган шеърнинг ўзгинасидир. Бу ғазалнинг тазкирадаги ва газетадаги нусхалари ўртасида тафовут борлиги мазкур ғазалнинг бошқа нусхаларини ҳам кўришга ундади.

Бизга маълум бўлишича, муаррих Муҳаммад Ҳакимхоннинг «Мунтахаб ут-таворих» асари ҳошиясида (Муҳаммад Ҳакимхон, «Мунтахаб ут-таворих» китоби дуюм. Нашриёти «Дониш». Душанбе, 1986, 400—401-саҳифаҳо). Маҳзуннинг «азал деҳқони қаддинг наҳлини то сарбаланд этти» деб бошланувчи ғазали бор экан. Ғазалдаги «Санго тақлид қилмиш гулки, осиб кўза бўйнига» деб бошланган байт газетада, Фазлий тазкирасида келтирилган ғазал матнида йўқ. «Мунтахаб ут-таворих»да келтирилган ғазал матни 9 байт.

Шундай қилиб, маҳзуннинг ғазалидаги байтлар сони 13 тага етди. Бу ҳол шоирнинг ушбу ғазални қайта ишлаб, янги байтлар билан бойитганлигидан далолат беради.

Ғоявий-бадиий жиҳатдан юксак бўлган бу ғазалга назиралар ёзилган, мухаммаслар боғланган. Марғилонлик шоирлар—Файзий, Ҳазиннинг тазмин ва назиралари (Фазлий, «Мажмуаи шоирон», тошбосма, 424—425-саҳифалар); «Маҳбул ул-маҳбуб» баёзи, тошбосма, Тошканд, 1912 йил, 15—16-бетлар), бухоролик шоир Воланинг мухаммаси («Асрлар нидоси», Тошкент, 1982 йил, 154-саҳифа) шулар жумласидандир. «Асрлар нидоси» тўпламида «МАҲЗУН ҒАЗАЛИГА МУХАММАС», деб тўғри сарлавҳа қўйилган.

Маҳзуннинг зикр этилаётган ғазали халқ ўртасида кенг тарқалиб, қўшиқ қилиб айтилган. М. Алибековнинг «Домашняя жизнь последнего кокандского хана Худоярхана» (Санкт-Петербург, 1898 г.) асарида хон ҳарамидаги канизлар куйлаган қўшиқларни тилга олинганда, биринчи бўлиб Маҳзуннинг «Азал деҳқони қаддинг наҳлини то сарбаланд этти» деб бошланувчи ғазали матни келтирилиб, унинг русча таржимаси ҳам берилганлиги юқоридаги фикримизга далилдир.

Мақола муаллифи Ситора Мамадмуродова ўзи эълон қилган ғазалдаги **«Фалак ҳар кимни аъло рутба қилди, бесабаб эрмас, Қуёшни ерга киргизмак учун, билғил, баланд этти»** байти ҳақида сўз юритар экан, иккинчи мисрадаги «билғил» сўзига («Саодат» журналида «билгил» деб ёзилган) эътироз билдиради. У қуйидагича ёзади: «Биз кўчирма олган қўлёзмада бўлса, «билғил» ҳам, «билгил» ҳам эмас, балки «илгин» деб ёзилган! Бизнингча, «илгин» (қўлини) деган жумла аслига тўғри бўлса керак. Чунки мантиқ бўйича ҳам, матн бўйича ҳам «илгин» ўрнига бошқа сўз сиғмайди: фалак бировга бекордан бекорга олий мартаба (рутба) бериб қўйгани йўқ, у (ўша олий мартабага эришган зот) ҳатто қуёшни ерга киритиб юбориши учун қўлини баланд қилиб қўйибди!»(?!)

Аввало, шуни айтиб ўтайликки, С. Мамадмуродова эълон қилган нусхадан бошқа ҳамма нусхаларда юқоридаги сўз **«билким», «билгил», «билғил»** шаклида тўғри қўлланилган. Иккинчидан, байт мазмунидан англашилишича, Фалак (Аллоҳ) бировга аъло мартабани бесабаб бермайди, уни оқибатда ер билан яксон қилиши ҳам мумкин. Қуёшни осмонга чиқариб қўйгани билан, барибир, уни ер остига киргизиб юборади-ку. Бизнинг фикримизча, гап фақат Фалак (Аллоҳ)нинг қудрати ҳақида бораяпти.

Маҳзуннинг юқоридаги байти устоз Алишер Навоийнинг «Ҳайрат ул-аброр» асарида келтирилган **«Кимники тахт узра қилур аржуманд, Тахта уза оқибат айлар нажанд»** байтига мазмунан ҳамоҳангдир.

Биз шу кунгача Аллоҳдан бошқа бирор зотнинг қўли билан ҳатто қуёшни ҳам ерга киргизиб юборадиган даражада қудратга эга бўлиши мумкинлигини ҳеч ерда ўқимаган ва ҳеч кимдан эшитмаган эдик!

Юқоридаги фикрлардан шундай хулоса чиқариш мумкин:

1. Бир неча муаллиф томонидан Зиёуддин Маҳзуннинг Маҳзунага нисбатан берилган ғазали шоира қаламига мансуб эмас;
2. Маҳзун билан Маҳзуна таҳаллусининг бир хиллиги муаллифларни чалғитган;
3. Юқоридаги чалкашликлар тадқиқотчилар XIX асрнинг биринчи ярмидаги Қўқон адабий муҳитига оид манбалар ва тадқиқотларни етарли даражада ўрганмаганликларидан келиб чиққан.

Аҳмаджон МАДАМИНОВ,
ЎзРФА Ҳамид Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институти Қўқон бўлимининг катта илмий ходими, филология фанлари номзоди,
Абдулатиф ТУРДИАЛИЕВ,
бўлим мудири

М. Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваторияси раҳбарияти «Анъанавий ижрочилик» кафедрасининг катта ўқитувчиси Машрабжон ЭРМАТОВга онаси

Баҳриниса аянинг

вафоти муносабати билан таъзия изҳор этади.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 33-52-91
* * *
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир — Аҳмад ОТАБОЕВ